

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Aralık 2019, 2(2), 237-266

Geliş: 02.11.2019 | Kabul: 13.11.2019 | Yayın: 31.12. 2019

Türkiye’de Kamu Hizmeti Yayıncılığı Açısından Dinî Temalı TV Programları ve Diyanet TV Program Türleri Üzerine Bir İnceleme

Mustafa ÇUHADAR*

Öz

Diyanet İşleri Başkanlığı televizyon yayınları üretmeye/ürettirmeye 1987 yılında başlamıştır. 1990’lı yıllarda tecimsel televizyonların ortaya çıkmasıyla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığının örgütlenmesi, tekniği, yayın içeriği, planlama ve denetimlerinin bizatihi kendi eliyle yürütüleceği, müstakil televizyon yayıncılığı yapması talebi, bizatihi kurum tarafından gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın konusunu, kamu hizmeti anlayışı bakımından dinî temalı programlar oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada kamu hizmeti yayıncılığını yerine getiren TRT’deki dinî temalı programların tarihçesine ve söz konusu programlarla ilgili tartışmalara yer verilecek ve kamu hizmeti yayıncılığında yeni bir dönemi başlatan Diyanet TV’nin yayın içerikleri ile program türleri ele alınacaktır. Bu bakımdan araştırmanın temel problemini, kamu hizmeti yayıncılığı açısından Diyanet TV’nin program türleri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmanın evreni Diyanet TV’de yayınlanan programlardır. Çalışmanın kapsamı 2019 yılının ilk 6 ayı ile sınırlandırılmış ve 1 Temmuz 2019 tarihinden sonra yayınlanan programlar kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışma evreninden sistematik rastlantısal örneklem yoluyla seçilen 15-31 Ocak 2019, 15-31 Mart 2019 ve 15-30 Haziran 2019 tarihleri arasındaki programlar analiz edilmiştir. Bu programlar öncelikle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından hazırlanan “Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları Rehberi” esas alınarak incelenmiş; ardından Diyanet TV’nin hangi tanımlamalarla programları türlere ayırdığı betimsel analizle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet TV, Din ve Ahlak Programları, Kamu Hizmeti Yayıncılığı, Dinî Kamu Hizmeti Yayıncılığı

An Analysis of Religion-Themed TV Programmes and Types of Programmes on Diyanet TV in Terms of Public Service Broadcasting in Turkey

Abstract

The Presidency of Religious Affairs began producing television broadcasts / having them produced in 1987. With the emergence of commercial televisions in the 1990s, the Presidency of Religious Affairs officially voiced its request for doing independent television broadcasting with the exclusive authority to decide on its organization, technical details, broadcast content, planning, and inspection. This study, therefore, focuses on religion-themed programs within the framework of public service. This study deals with the history of, and discussions about, the religion-themed programs broadcast on the Turkish public service broadcaster TRT, as well as the broadcast contents and the types of programs on Diyanet TV, the establishment of which has marked a new era in public service broadcasting. The research question of this study, therefore, is centered around the types of programs on Diyanet TV from the perspective of public service broadcasting. Accordingly, the target domain of this study is the programs broadcast on Diyanet TV. The scope of the study covers the first 6 months of 2019 and the programs broadcast after 1 July 2019 are not included in this study. The systematic random sampling is used to select and analyze programs between 15-31 January 2019, 15-31 March 2019, and 15-30 June 2019 in the study population. These programs were examined with reference to the “Codes, Definitions, and Categorizations of Programmes Broadcast” issued by the Turkish Radio and Television Supreme Council, and the descriptive analysis was conducted to determine how Diyanet TV classified its programs.

Keywords: Diyanet TV, Religious and Moral TV Programmes, Public Service Broadcasting, Religious Public Service Broadcasting

ATIF: Çuhadar, M. (2019). Türkiye’de kamu hizmeti yayıncılığı açısından dinî temalı TV programları ve Diyanet TV program türleri üzerine bir inceleme. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 2(2), s. 237-266.

Giriş

Televizyon sistemlerinin uygulanması, bilindiği gibi amaçlara, ülke koşullarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bazı ülkelerde televizyon sistemlerinin uygulanması, özel girişimciliğin devlet veya bir kuruluş aracılığıyla denetlenmesi şeklinde sürdürülürken, başka ülkelerde yalnızca kamu kuruluşu olarak yayın yapan televizyon sistemleri bulunmaktadır. Bunun dışında kimi ülkelerde de hem kamu kuruluşları hem de özel kuruluşların yayın yaptığı sistemler benimsenmiştir. Türkiye’de 31 Ocak 1968 tarihinden itibaren kamu kuruluşu biçiminde sürdürülen televizyon yayıncılığında, 1990’lardan itibaren tecimsel televizyon kuruluşlarının da yayına başlamasıyla ikili sistem uygulamasına geçilmiştir. Kamu kuruluşu olan televizyonlardan, devlet tarafından kamu hizmeti olarak kabul edilen görevlerin yerine getirmesi beklenir. Bunlar eğitim, öğretim ve haber vermek gibi görevlerdir. Özel, ticari kaygı güden kuruluşlar ile kamu yayıncısı kuruluşlar arasında kuruluş, anlayış, işleyiş, amaç ve hedefler bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Söz gelimi, özel televizyon kuruluşlarında serbest piyasanın etkileri görülmekte; yatırımcı nazarıyla bakıldığında tecimsel kaygıların ön planda tutulduğu bilinmektedir (Öztürk, 1996, s. 1088).

Yaylagül’ün belirttiği gibi günümüzde medyanın bir parçası olan televizyon “ticari” ve “kamu kurumu” şeklindeki örgütlenmeleriyle temel kurumlardan biri haline gelmiştir. Bu kuruluşların amacı, örgütlenme biçimine göre para kazanmak, kitleleri belirli düşünce ve davranış kalıplarına yöneltmek ya da bunların hepsi birden olabilir (Yaylagül, 2018, s. 16). Bununla birlikte “kamu kurumu” ya da “şirketlerin” yönettiği televizyonlar, genel olarak “kamu hizmeti yayıncısı” ve “özel-tecimsel yayıncı” şeklinde ikiye ayrılmakta ve bu ayrım, yayınlanan program ve yapım türlerinde, program formatlarında kendini göstermektedir. Dolayısıyla dinî içerikli yayınlar açısından, kamu hizmeti yayıncılığı ile tecimsel yayıncılık arasında belirgin farklar bulunduğu söylenebilir.

“Kamusal televizyon” ve “Özel-tecimsel televizyon” ayrımı, Türkiye’de 1990’lı yıllara denk düşmektedir. Çünkü bu tarihlere kadar, yasal düzenlemelere bağlı olarak radyo ve televizyon yayını yapma yetkisi Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’na aittir. 1990’lı yıllarda tecimsel televizyonların ortaya çıkışıyla beraber Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da bu alana dâhil olma talepleri gündeme gelmiştir. Ancak hukuki gerekçelerle bu talebin gerçekleşmesi mümkün olmamış, Diyanet görsel-işitsel yayıncılık açısından “içerik üreten”, “katılımcı”, “başvuru yapılan” veya “kaynak olarak görülen” kurum düzeyiyle sınırlı kalmıştır. 2012 yılında TRT ile işbirliği halinde yayın yapan “TRT Diyanet” kanalıyla bu düzeyi değiştiren bir uygulama başlatılmış ve nihayetinde 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren “Diyanet TV” ismiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen bir televizyon kanalı hizmet vermeye başlamıştır.

Bu bakımdan, kamu hizmeti yayıncılığındaki dinî temalı televizyon programlarının yerini belirlemek ve “dinî kamu hizmeti yayıncılığındaki” program türlerini ortaya çıkarmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Diyanet TV’nin yeniliği sebebiyle, ilk yayın yılındaki program türlerini belirlemek, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Diğer yandan “TRT Diyanet” veya “Diyanet TV” yayınları hakkında, literatürde yeterince çalışma bulunmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma sırasında kanalın kurumsallaşma süreci, kanal kimliği, kurumsal yapısı, bazı program içerikleri ve TRT ile yapılan protokolleri içeren uzmanlık tezi (Koçyiğit, 2016) ile TRT Diyanet’te canlı olarak yayınlanan “Diyanet’e Soralım” programı hakkında bir yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Bu tez, Diyanet’e Soralım programdaki sorular ışığında Türk halk dindarlığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır (Kaya, 2019). Bu çerçevede çalışmanın literatüre nicelik ve kapsam bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bakımdan araştırmanın temel problemini, kamu hizmeti yayıncılığı açısından Diyanet TV’nin yayın içerikleri ve program türleri oluşturmaktadır. Bu probleme bağlı olarak, çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır:

- Diyanet TV’de yayınlanan program türleri arasında yalnızca din ve ahlak kategorisindeki programlar mı bulunmaktadır?
- Eğlence program türleri arasında yer alan magazin, reality show, kuşak vb. programlara yer verilmekte midir?
- Programların arasında reklam bulunmakta mıdır veya reklam bandı yayınlanmakta mıdır?
- Dinî sohbet programları, program türleri arasında ne kadar yer almaktadır?

Bu sorular etrafında, Diyanet TV’nin müstakil yayıncılığa başladığı ilk yayın günlerinden itibaren, sistematik rastlantısal örnekleme yoluyla 3 ayrı tarih arasındaki yayın akışları incelenmiştir. Çalışmada 15-31 Ocak 2019, 15-31 Mart 2019 ve 15-30 Haziran 2019 tarihleri arasındaki yayın akışları analiz edilerek, kamu hizmeti yayıncılığı açısından Diyanet TV’de yayınlanan program türlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma esnasında program türlerini tespit edebilmek amacıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından hazırlanan “Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları Rehberi” esas alınmıştır. Diğer taraftan çalışmanın kapsamı içerisinde bulunan programların kanal tarafından hangi tanımlarla (din-ahlak, aktüel, belgesel, çocuk vb.) ekrana getirildiği belirlenmiş ve programlar buna göre de incelenmiştir.

Kamu Hizmeti Yayıncısı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Televizyon yayıncılığı Türkiye’de 31 Ocak 1968 tarihinde kamu hizmeti anlayışıyla başlamıştır. İlk yayın gününde, saat 19.15’te başlayarak yaklaşık 2 saat televizyon yayını yapan TRT, bu başlangıcın ardından Neil Armstrong ile Edwin Aldrin’in uzay yürüyüşünden köylere yönelik yayınlara; yarışma programlarından konserlere; spor müsabakalarından reklamlara varana kadar pek çok içerik yayınlamıştır (Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990, s. 30-42). Ancak bu süre zarfında “dinî” temalı program yapılmadığı bilinmektedir. Kuruluşundan 6 yıl sonra 1974 yılında TRT tarihinde bir ilk gerçekleşmiş ve televizyonda ilk kez, Kadir gecesinde İstanbul’daki bir camiden naklen yayın yapılmıştır (Tuğrul, 1975, s. 243). Simgesel olarak son derece önemli bir yere sahip olan Maltepe Camii’nden, Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle halkın moralini yükseltme amacıyla, kamu menfaati düşünülerek yapılan bu yayın (Çamdereli, 2019, s. 71), kamu hizmeti yayıncısı TRT’de dinî içerikli yayınlar için bir milat olmuştur (Cankaya, 2015, s. 144). Ayrıca yine aynı yılda, dinî içerikli bir yayın olarak “Hac” naklen yayını gerçekleştirilmiştir (Demirbaş, 2003, s. 537). Ancak bugünkü anlamıyla dinî yayınların kurumsallaşması ve sürekliliği olan program türleri arasında yer alması daha sonraki dönemlerde sağlanmıştır. Kamu hizmeti açısından dinî yayınların mahiyetini aktarmak amacıyla bu dönemlere temas etmekte fayda bulunmaktadır.

Tarih 29 Ağustos 1975’i gösterdiğinde, Ramazan ayı dolayısıyla televizyonda “İftar Saati” kuşak yayını yapılmasına karar verilmiş (Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990, s. 45), 1976’da televizyonda Ramazan süresince her gün 20 dakikalık bir “İftar Programı” konulmasına ve bu programda Kur’an okunmasına, Türkçe açıklama yapılmasına ve dinî musiki örnekleri sunulmasına karar verilmiştir. Ancak bu programların yayına alınmasının yanı sıra Ramazan ayının anlamına uygun “seviyeli programlara” yer verilmesi de öngörülmüştür (Cankaya, 2015, s. 152).

Ancak, bu programların yayın hayatına başlaması, kimi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İlk programları yaptıran dönemin Genel Müdürü Nevzat Yalçıntaş’a göre bu programlar “çok şiddetli bir iç dirençle karşılaşmıştır. Öyle ki TRT Yönetim Kurulundaki bazı üyeler, televizyonda *dinî program yapılmaması gerektiğini savunarak radyodaki dinî yayınlarla yetinilmesini teklif etmişlerdir*” (Yalçıntaş, 1995, s. 403). Dinî yayınlara karşı gösterilen direncin, yalnızca yönetimle sınırlı olmadığı, “dinî içerikli programların laiklik ilkelerine aykırılığını gerekçe gösteren bir şube müdürünün istifasıyla da (Cankaya, 2015, s. 152) anlaşılabilir. Gülizar, Şaban Karataş’ın genel müdürlük döneminde (19 Ocak 1976 – 22 Haziran 1977), görgü ve bilgi artırmak amacıyla kimi programların yayından kaldırılırken yerlerine, aralarında “Kur’an Okuma Yarışması” ve “Fetih” gibi dinî içerikli programların da bulunduğu programların yayın akışına konul-

duğunu ifade etmektedir (Gülizar, 2008, s. 139). Dolayısıyla 1975-76 yıllarında dinî program yayınlama iradesinin ekrana yansıdığını, ancak kimi tartışmaların da gündeme geldiğini söylemek mümkündür.

Diğer yandan 1976 yılında TRT’de yaşanarak kaynaklara giren bir olay dinî temalı yayınlara yaklaşımı göstermesi bakımından daha ilginç bir örnek olarak gösterilebilir. 10-11 Mayıs 1976 tarihinde, İslam ülkeleri radyo ve televizyon genel müdürleri toplantısı İstanbul’da yapılmış; 12 Mayıs’ta TRT, ilk renkli naklen yayını İslam Ülkeleri Konferansından gerçekleştirilmiştir (Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990, s. 46). İslam Konferansı Dışişleri Bakanları için düzenlenen bu toplantıya Kur’an-ı Kerim tilavetiyle başlanmış, ardından Sultanahmet Camii’nde cemaatle namaz kılınmıştır. TRT’nin yöneticileri, Kur’an tilaveti ve cemaatle namaz kılınmasını saat 20.00’deki haber bülteninde yayınlanmasını ister. Ancak TV haberleri sorumlusu Esen Ünür, buna karşı çıkarak “TRT yayın ilkelerine aykırı düşecek böyle bir uygulamanın sorumlusu olmak istemediğini” söyler. Devreye giren haber müdürü Tayyar Şafak haberin gece yarısına doğru yayınlanan Güne Bakış programında aynen verilmesini söyler. Ancak, Esen Ünür bu kez de “yazılı emir” diye ısrarcı olur ve “yazılı emir” ile Kur’an-ı Kerim tilaveti Güne Bakış programında 4-5 saniye kadar yayınlanır (Gülizar, 2008, s. 144; Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990, s. 47). Dönemin TRT Genel Müdürü Şaban Karataş “TRT Kavgası” isimli kitabında, dinî içerikli konulara yaklaşımın yönetim kurulu düzeyinde de temsil bulduğunu ifade etmektedir.¹

Karataş’a göre otuza yakın ülkenin yer aldığı bu konferans İslam ülkeleri ile ortak geçmişimiz ve kültürümüzle ilgili diziler ve röportajlar hazırlayıp yayıncılara sunmak, manalı yayınlar üretmek amacıyla tarihi bir fırsattı. Ancak yönetim kurulu bu yayına karşı çıkan görüşler olmuştur:

Konferans ve Sultanahmet camiinden cuma namazı, renkli olarak bütün Arap ülkelerine ve rildi. Avrupa’da da bir iki ülke galiba aldı. Hafta boyunca değişik İslam ülkelerinde de bizden görüntüler ve programlar yayımlandı. Teknisyenlerimiz de, hizmete sokabildiğimiz programlarımız da canla başla çalıştılar. Hele teknisyenlerimiz, öküz altında buzağı arayan ters çabalara ve bozgunculuğa rağmen yayınları aksatmadılar. Mayıs ayının sonuna doğru “Fetih” vardı. O konuda da yayınlarımız olmuştu. Bunlar da İslam konferansı yayınlarına eklenince basın ve TRT’nin yönetim kurulundan teşkilata yayılan sol damarı coşturdu, taştı. Yönetim kurulunda bir yaşlı üyemiz bizi saatlerce sigaya çekti: Efendim neden 16 şerefeden birden ezan okunmuş; onlar evire çevire gösterilmiş? Neden cuma namazı dakikalarca verilmiş politikacılar teşhir edilmiş vesaire (Karataş, 1978, s. 99-100).

Böylesi bir süreçle birlikte 1976 yılının Mart ayı başında TRT’de Perşembe akşamları “Din ve Ahlak” sohbetlerine yer vermeye başlanmıştır (Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990, s. 47). TRT Yönetim Kurulu’nun 1976/240 sayılı kararında, ramazan ayı için televizyon programlarının uygulanış biçimine karar verilmiş, böylelikle Ramazan ayında her gün ezan ve Kur’an okunduğu, Türkçe açıklamalarının yapıldığı günlük programlar, yönetim kurulu kararıyla sağlanmıştır. Ana haber bültenlerinden sonra da kapanışa kadar, Ramazan ayının anlamına uygun programların yayınlanması gerçekleştirilmiştir. Bu karar ve uygulamalar, daha sonraki yıllarda da Ramazan süresince yayının tümünü etkileyen bir geleneğin yerleşmesine sebep olmuştur. Sonraki yıllarda da, Ramazan aylarındaki tüm yayınların nitelik değiştirdiği görülmüştür. Bu nitelik değiştirme, dinsel konulu filmler, Osmanlı dönemine ilişkin yerli diziler ve dinî müzik yayınlanması biçimindeydi (Cankaya, 2015, s. 153). Ramazan ayı zarfında, Akıllıoğlu ve diğerleri, yayınlanan reklam programlarına da dinî yönden kısıtlamalar getirildiğini belirtmektedir (1990, s. 47). Görüldüğü gibi, TRT’deki dinî içerikli yayınlarda kurum yönetiminin etkisi bulunmaktadır.

Diğer taraftan kurum içi gelişmelerin yanı sıra, hükümet politikalarının da TRT’deki dinî yayınların başlamasında bir faktör olduğu söylenebilir. Zira bu dönemlerde, hükümet politikalarında TRT yayınlarından söz edilirken “milli ve manevi değerlere destek olma” misyonuna atıfta bulunulduğu görülmektedir. V. Demirel Hükümeti döneminde (21.07.1977-05.01.1978), Milli Selamet Partisi, Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisininin 30 Haziran 1977 tarihli koalisyon protokolünde, TRT’deki yayınlarla ilgili şu ifadenin konumuz açısından hatırlatılmasında yarar görülmektedir:

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nun tarafsızlığı, milli devlet radyosu ve televizyonu olması ve Anayasanın 121'inci maddesindeki ilkelere sadık kalması sağlanacaktır. Yalnız haber hizmeti değil, önemli bir eğitim ve kültür hizmeti görmekle mükellef olan TRT'nin; ülke ve millet bütünlüğünü sarsıcı, Cumhuriyeti tahrip edici, milli güvenliğe ve genel ahlaka zarar verici yayınlar yapmasını önleyeceğiz. TRT yayınları, milli ve manevi değerleri tahrip edici değil, takviye edici, geliştirici olacaktır. Radyo-Televizyon yayınlarını, ülkenin her tarafından ve bütün vatandaşlarımızın dinleyebileceği, seyredebileceği bir hale getirmeğe çalışacağız. (Neziroğlu & Yılmaz, 2015, s. 1330).

Bununla birlikte devam edegelen yıllarda, dinî yayınlara ayrılan sürelerde bariz bir değişim olmadığı, Öngören'in tespitlerinden anlaşılmaktadır. TRT'de yayınlanan programların 1976 ile 1980 yılının üç yayın haftası için yapılan analize bakıldığında Öngören'e göre karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: 1976 yılında 41.17 saatlik haftalık yayın zamanının 28 dakikası dinsel konulara ayrılırken bu zaman dilimi, 29 Eylül-5 Ekim 1980'de 55 dakika; 17-23 Kasım 1980'de 40 dakika; 8-14 Aralık 1980'de 50 dakika olarak belirlenmiştir (Akt: Şenyapılı, 1981, s. 84).

TRT'de dinî programlar hakkında yayın politikası belirlenmesi ve din ve ahlak programlarıyla ilgili bir birim (şube müdürlüğünün) kurulması 80'lerin sonlarına rastlamaktadır. Böylelikle TRT'deki dinî ve ahlâkî programlar, kurumsallaşmış; resmî söyleme uygun dinî programlar olarak da sayıları artmıştır (Çamdereli, 2019, s. 71). Bu yıllarda iftar programlarının yanı sıra, Dr. Asaf Demirbaş'ın hazırlayıp sunduğu "İnanç Dünyası" yayınlanmaktadır. Uzun yıllar sürdürülen ve 1981 yılında yayın saatleri artırılan bu program (Görmez, 2005, s. 36), "İslam'ın daha evrensel yönlerine atıfta bulunan ve laik devlet yapısı ile uyuşacak konu ve içeriklerle izleyici karşısına çıkan bir program" (Bilis, 2017, s. 197) olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu programı hazırlayıp sunan Demirbaş'ın, II. Din Şûrası'nda sunduğu bildiriye TRT'deki dinî yayınların nasıl yapıldığını tarif ederken kullandığı kriterler de bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir.²

Din ve ahlak programlarının yayınlanmaya başlamasında, TRT yönetiminin etkisi kadar hükümet politikalarının da önemli bir faktör olabileceği ifade edilmişti. Bununla birlikte TRT'de din ve ahlak programlarının yayınlanmasında, izleyici eğilimlerinin etkisi olduğu da düşünülebilir. Çünkü 1980'lerden itibaren TRT'nin izleyicilerin ilgi ve beklentilerine ait verilere ulaşmak amacıyla yaptırdığı kamuoyu araştırmalarında -1985 yılı sonuçlarına göre- TV seyircilerinin, yayın sürelerinin uzatılmasını istediği program türleri içerisinde ilk sıraları Türk halk müziği, yerli dizi ve filmler, sağlık programları ile birlikte dinî programlar almıştır (TRT, 1985, s. 70). Dahası 1999 yılında TRT televizyonlarında daha fazla yayınlanması istenen kültür programları arasında ikinci sırada din ve ahlak programları yer almaktadır. Bunu sırasıyla dil-edebiyat-sanat programları, bilim-teknoloji programları, tarih ve ekonomi programları takip etmektedir (TRT, 1999, s. 153). Böylelikle, dinî programların yayınlanmasında izleyici beklentilerinin de diğer faktörler kadar tesirinin bulunduğu söylenebilir.

Cankaya'nın verdiği bilgiler çerçevesinde 1980'lerin ilerleyen yıllarında kültür yayınlarının altında, din ve ahlak, tarih, sanat ve edebiyat, ilim ve teknoloji, ekonomik ve sosyal yayınlar düzenlenmiş ve dinî programlar ayrı bir bölüm olarak kabul edilmiştir (Cankaya, 2015, s. 114). Bununla beraber, 1990'lı yıllardaysa TRT'nin beş kanalında gün başına 33 dakikalık bir dinî yayın süresi bulunmakta (İnanç Dünyası, İnsan-İslam, Türk-İslam, İnsan-Ahlak ile Kültür programı), bu süre, kanal başına günde 6.5 dakika dinî yayın yapıldığını göstermektedir (Baydar, 1994, s. 13). Hamdi Mert'in aktardığı bilgilere göre, zikredilen bu programların yanı sıra TRT'de 1992 yılında haftalık olarak 2 saat 20 dakikalık bir süre zarfında "Gönül Sohbetleri", "Merhaba Çocuklar" isimleriyle programlar yayınlanmış, ayrıca Ramazan, bayram ve mübarek gecelerde dinî programlar ekrana taşınmıştır (Mert, 1992, s. 9).

Demirbaş da, TRT'nin kanallarında 1993 yılında yayınlanan din ve ahlak programlarını şu şekilde sıralamakta; Tablo 1'de görüldüğü gibi yıllık 13.270 dakika dinî içerikli yayın yapıldığını belirtmektedir (Demirbaş, 2003, s. 537):

Tablo 1. TRT’de 1993 yılında yayınlanan Din ve Ahlak Programları

Adı	Bölüm Sayısı	Süresi (dk)	TV Kanalı	Yayın Periyodu
İnanç Dünyası	48	30	TV-1	Haftada Bir
İnanç Dünyası	52	30	TRT INT	Haftada Bir
İslam ve İnsan	52	25	TV-2	Haftada Bir
Dinî Sohbet	52	20	TRT INT	Haftada Bir
Türk İslam Kültür ve Medeniyeti	52	40	TRT AV.	Haftada Bir
İftara Doğru	30	60	TV-1, INT-AV	Ramazanda Her gün
Sahur özel	30	120	TV-1, INT	Ramazanda Her gün
Mevlid Kandilleri	5	90	TV-1, INT	Özel Günlerde

Dinî inancın, bireylerin hayat tarzlarını ve değer yargılarını etkileyen bir boyutu vardır. Dinî değerlere sahip çıkma, toplumun bu değerlerle ilgili konularla barışmasına bağlıdır. Bu değerlere sahip çıkma ya da dinî bilinçlenmeyle ilgili konular bireysel olarak doyurulması beklenen konulardan biridir. Din, bu değerlerin paylaşımını, kimliğin biçimlenmesini, ibadet ve yaşam tarzı, tarih ve dünyaya bakış gibi konuları da beraberinde getirmektedir (Elpeze Ergeç, 2005, s. 240). Dolayısıyla, dinî konuların yayın organlarından takibi, medyanın etkinliğinin arttığı dönemlerde tabii karşılanmaktadır.

Göle’ye göre, Türkiye’nin laiklik projesi çerçevesinde, modernist yaşam biçimlerini yerleştirmek için tek parti döneminden itibaren birçok dinî simge ve pratikleri kamusal alandan dışlanmıştır. Bu, İslami dünyaya ait bağlardan kopmanın ve batı medeniyetine yönelme arzusunun işaretleri olarak görülebilir. 1980 darbesinin ardından demokrasiye geçiş süreciyle birlikte laiklik, demokrasi, kimlik sorunu gibi sorunların vatandaşlar veya aydınlar tarafından çeşitli mecralarda olduğu gibi talk-showlar gibi medyatik ortamlarda tartışılmaya başlamasının sonucunda bir yandan kamusal alan, resmî devlet söyleminden sıyrılırken diğer taraftan da en azından laik söylemle inşa edilen kamusal alana İslamî din, kimlik ve ahlaka ait temaların da taşındığı söylenebilir (Göle, 2013, s. 20, 23). Bu nedenle, Göle’nin dile getirdiği laiklik projesinin kamu hizmeti yayıncılığının çerçevesini de belirlediğini söylemek mümkün görünmektedir.

Öyle ki Doğan, 1990’lı yıllardaki yayın planlarına atıf yaparak TRT’nin dinî yayınlarının, din dışı maksatlarla hazırlandığını ve bunların “dinî yayın” değil “din tahrifçisi yayın” olduğunu ifade etmekte, yayın planlarında uygulandığı şekilde bir dinî yayın yapılmamasını, hatta bu programların ilga edilmesini dahi teklif etmektedir. Doğan TRT’nin din ve ahlak programlarına yönelik ilke ve hedeflerini, diğer program türleriyle kıyaslayarak açıklamaktadır. 1991 yılındaki yayın planında Mevlit programlarında, “toplumumuz tarafından hoş karşılanmayacak”, “genel anlayışa aykırı hususlar” ile “yoğun çocuk görüntülerinin çıkarıldıktan sonra yayınlanabileceğini” öngören planı eleştiren Doğan’a göre “Bir futbol maçı söz konusu olunca toplumumuzun hoş karşılamayacağı şeyleri (küfürler, hakaretler) önemsemeyen kurum, camide yapılan bir dinî toplantı söz konusu olunca alabildiğince hassas davranmaktadır” (Doğan, 1993, s. 136-137). Benzer bir değerlendirme Yılmaz tarafından TRT’nin geçmişteki radyo yayınları hakkında yapılmaktadır. Ona göre, dinî programlara şartlı yaklaşım; mevcut düzenle çakışacak dinî hükümler görmezden gelinerek itikat, ibadet, ahlak gibi ilkeler belirli çerçeveler dâhilinde yayınlanmıştır. Ayrıca bu yayınlarda din, toplumsal dayanışma ve bütünlüğün bir unsuru olarak görülmüş, laik dünya görüşüyle ters düşecek yayınlara müsaade edilmeyerek adeta yeni bir din tarifi yapılmıştır. İşlenen konuların çerçevesini, tabiri yerindeyse “suya

sabuna dokumayan” çoğunlukla insan, ağaç, vatan sevgisi gibi genel geçer konular oluşturmuştur (Yılmaz, 1996, s. 1048). Aynı minvalde Şaban Karataş, dinî programlar açısından TRT’yi değerlendirirken “TRT kalıplaşmış sathi bir din anlayışının “propagandist”i gibi davranıyor, öyle çalışıyor” (Karataş, 1992) değerlendirmesinde bulunmuştur. Bilis’e göre de TRT’deki bu programlarda; “doğa ve insan sevgisi, yardımlaşma, komşu hakkı, saygılı ve güler yüzlü olma, kardeşlik, milli birlik ve beraberlik, mimari, sanat, müzik, sağlık, sigaranın zararları, tutumluluk, verginin önemi vb. gibi çeşitli konular ele alınmıştır. Programa konuk olarak katılanların büyük bir kısmının dinî otorite konumunda bulunmayışı ve Devlet Memurları Kıyafet Yönetmeliğinde belirlenen esaslara uyma gerekliliği gibi hususlar ise yetersiz görülme sebebi olmanın yanı sıra devletin din üzerindeki kontrol gayesini de açıkça belli eden etmenler olarak dikkat çekmektedir” (Bilis, 2017, s. 198). Dolayısıyla söz konusu dönemde TRT’de yayınlanan dinî temalı programlar; bir taraftan kurum içindeki tartışmaların diğer yanda kurum dışındaki beklentilere cevap verememenin arasında kalmış görünmektedir.

Kamu hizmeti veren TRT’de yayınlanan din ve ahlak programlarının kurum tarafından hangi çerçevede değerlendirildiğini gösteren yayın planlarını, programların hedef ve ilkelerini hatırlatmak bu bağlamda gereklidir.

Çamdereli’nin aktardığı bilgilere göre, TRT kuruluşundan beri temel hedef olarak Anayasa’ya ve Atatürkçülüğe bağlı, Anayasa’nın laiklik ilkesini gözetken bir yayını esas almaktadır. Dinî programların hazırlanmasındaki temel hedefse “Anayasa’nın din ve vicdan hürriyeti anlayışına uygun olarak, milli bütünlük, beraberlik ve medeni bir toplum yapısı için varlığı vazgeçilmez olan laikliğin, din ve vicdan hürriyetine uygun olarak açıklanmasına, bu konudaki olumsuz propagandaların etkisinin giderilmesine, İslam dininin akıl ve inanç uyuşumu, hak, sevgi ve hoşgörü esasları ve milli yapımızdaki birleştirici özünün, insanın yapıcı gücünü engelleyen kadercilik anlayışının vurgulanmasını” öngörmektedir. 2010 yılından itibaren de Yayın Planlarındaki hedef, ilke ve önceliklerde yapılan tashihler, dinî programların içeriğini kısmen dönüştürürken, aynı zamanda onları büyük ölçüde laik ahlak veya laik etik denebilecek program görünümünden çıkarmış görünmektedir (Çamdereli, 2013, s. 59-61).

Bu çerçevede 1992 ile 2018 yıllarında yürürlüğe konulan TRT Genel Yayın Planlarındaki bazı hususlar karşılaştırılacak olursa, iki dönem arasındaki farklılık daha açık bir biçimde ifade edilebilir:

1992 yılı Genel Yayın Planında, Din ve Ahlak programlarına yönelik altı hedef belirlenmekte ve bu hedeflerin ilk sırasında “Anayasa’nın din ve vicdan hürriyeti anlayışına uygun olarak, millî bütünlük ve beraberlik ve çağdaş medenî bir toplum yapısı için varlığı vazgeçilmez olarak laikliğin, din ve vicdan hürriyetine uygun olarak açıklanması... yardımcı olunacaktır” ifadesi bulunmaktadır (TRT, t.y, s. 52). Aynı yayın planında din ve ahlak programlarının hangi ilkeler doğrultusunda hazırlanacağını belirleyen on beş ilkeye yer verilmiş ve bu ilkelerin ilk sırasında “Programlar öncelikle, Anayasanın, laiklik, din ve vicdan hürriyeti esaslarına, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak, milli birlik ve bütünlüğümüzü güçlendirici, hayata dönük, çağdaş medeniyet anlayışına ve ilmî düşünceye uygun bir şekilde yapılacaktır” ifadesine yer verilmiştir (TRT, t.y, s. 53). Diğer yandan yayın planındaki “Öncelikli İşlenecek Konular” başlıklı bölümde, din ve ahlak programlarındaki öncelik sıralamasında “İslam dininin sosyal ve kültürel gelişmeleri, milli birlik ve bütünlüğü desteklemesi, din ve vicdan hürriyeti, laik düzen anlayışında din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulması” konuları, ilk sırada yer almaktadır (TRT, t.y, s. 88). Görüldüğü üzere, 1992 yılı Genel Yayın Planında, din ve ahlak programlarıyla ilgili hedef, ilke ve öncelikli konular sıralamasında laiklik özel olarak vurgulanan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Konumuz açısından önemli bir husus ise, Diyanet İşleri Başkanlığının bu genel yayın planında herhangi bir atıfla, ilke ve hedeflerde kendine yer bulmamasıdır.

2018 Yılı TRT Genel Yayın Planında ise “Din ve Ahlak Programları” yerine “Dinî Programlar”la ilgili hedef, ilke ve öncelikli işlenecek konular bakımından farklı bir uygulama tercih edildiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi, dinî programların hedef ile ilkeleri

arasında daha önce “vazgeçilmez unsur”; öncelikli olarak işlenecek konularda ilk sırada yansıtılan laikliğin 2018 yılı yayın planında zikredilmediği görülmektedir. Diğer yandan, din ve ahlak programlarının ilkeleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliği yapılacağı; Diyanet İşleri Başkanlığınca kamuoyuna yapılan açıklamalara TELEGÜN yayınlarında da yer verileceğine işaret edilmesi (TRT, t.y, s. 25, 26, 69), iki dönem arasındaki farklılığın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla 1990’lı yıllardan örneklerle açıkladığımız çerçevenin 2010’dan itibaren aşıldığını ve 2018 yılında da bu hükümlerin din ve ahlak programlarında ilke olarak yer almadığını, dolayısıyla “gerilimli” süreçlerin geride bırakıldığını söyleyebiliriz.

Bilis’e göre dinî sohbetlerin yapıldığı, dinî bilgilerin verildiği ve özel dinî günlerin anlam ve önemini zikredildiği, 80’li ve 90’lı yıllarda TRT tarafından yapılmış dinî içerikli yayınları içeren süreç TRT Diyanet’in yayına başlamasıyla perçinlenmiştir. Önceki dönemlerde “laiklik”, “türban”, “faiz” vb. gibi tartışmalı konulardan uzak duran yayın anlayışları giderek değişmiş; özellikle 2000’li yıllardan itibaren biçim, içerik ve söylem açısından seküler Cumhuriyet ideolojisiyle örtüşmeyen düşünceler de TRT ekranlarında tartışılır hale gelmiştir (Bilis, 2017, s. 198). Buraya kadar verilen bilgilerin yanında, TRT’deki din ve ahlak programlarını, TRT Diyanet’in kuruluşuna kadarki süreç çerçevesinde incelemek faydalı olacaktır.

TRT’de yayınlanan din ve ahlak programları arasında, bilhassa mevlit yayınları uzun süredir yerini korumaktadır. 1974’teki Kıbrıs Barış Harekâtı için düzenlenen mevlit programı, TRT için bir geleneğin başlangıcı olmuş ve uzun süre, TRT ekranlarında mevlit programları yayınlanmıştır. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinde vefat edenler için İzmit’te 17 Ağustos 2000 tarihinde düzenlenen mevlit programı bu bağlamda hatırlanabilir. TRT 1 ve TRT-INT kanallarında ortak yayınlanan programın yanı sıra aynı yıl Regaip kandili nedeniyle depremde hayatını kaybedenlere ithafen Bolu’da düzenlenen mevlit programı da, TRT 1, TRT INT, TRT TÜRK kanallarında yayınlanmıştır (TRT, 2001, s. 59). TRT’nin din ve ahlak yayınlarında bir diğer değişmez program Ramazan ayına özgü iftar ve sahur programlarıdır. 2000 yılında, bu programların yanında, Ramazan ayına uygun film, dizi, belgesel ve müzik programlarının yayınına özel bir önem verilmiştir (TRT, 2001, s. 61).

TRT’deki “Din ve Ahlak Programları Müdürlüğü” tarafından yapılan 2002 yılındaki programların yayın sürelerinin kanallara göre farklılık gösterdiği, kurum raporlarından anlaşılmaktadır (TRT, 2003, s. 97-100). Programlarla ilgili ayrıntılar ise Tablo 2’de görülmektedir:

Tablo 2. 2002 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
İnanç Dünyası	48	25	-
İnanç Dünyası	48	25	-
İftara Doğru	30	30	-
Sahur Özel	30	60	-
Gerçeğe Doğru	52	25	-
Mukabele	30	60	-
Kandiller	5	85	-
Diyanet Saati	52	60	-
Toplam			
12 Program	Bölüm * Süre	11745’	

2002 yılında, Tablo 2’de görülen programların toplam süresi yaklaşık 196 saate denk gelmektedir. Ancak bu programların hangi TRT kanalında yayınlandığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bu yıldaki yayınlara bakıldığında, Kur’an-ı Kerim hatmi, dinî içerikli dizi, dinî günler, ramazan ayına özgü programlar, dinî sohbet, dinî musiki programları ile Diyanet İşleri Başkanlığının güncel konularıyla ilgili açıklamaları içeren programlar yayınlandığı görülmektedir (TRT, 2003, s. 127).

2003 yılında Ankara Televizyon Müdürlüğüne bağlı “Din ve Ahlak Programları Müdürlüğü” tarafından (TRT, 2004, s. 208) hazırlanarak yayınlanan programlar, Tablo 3’ten anlaşılacağı üzere 7355 dakikalık yayın süresine (yaklaşık 123 saat) denk gelmektedir. 2003 yılında gerçekleştirilen din ve ahlak programları şunlardır:

Tablo 3. 2003 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
İnanç Dünyası	48	25’	TRT 1- INT
İftara Doğru	29	30’	TRT 1
Sahur Özel	29	60’	TRT 1
Kandiller	5	85’	TRT 1
Diyanet Saati	52	60’	TRT 1 – INT- GAP – TRT TÜRK – TRT 4
Toplam			
9 Program	Bölüm * Süre	7355’	

2003 yılında din ve ahlak programlarının, bir önceki yıla oranla hem yayın süresinin hem de yayın çeşitliliğinin düştüğü anlaşılmaktadır. 2004 yılında da TRT’nin din ve ahlak programlarında önceki yıllara göre sayısal olarak bariz farklılık görülmesi de, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın daha fazla temsil edildiğini söylemek mümkün görünmektedir. Önceleri Diyanet Saati ile TRT’de programları yayınlanan Diyanet İşleri Başkanlığı “Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile Başbaşa” ismiyle yayınlanan programla bu görünürlüğünü artırmıştır. 2004’te TRT’nin kanallarında 199 saat din ve ahlak programı yayınlandığı Tablo 4’te görülmektedir (TRT, 2005, s. 220).

Tablo 4. 2004 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
İnanç Dünyası	52	30’	TRT 1- GAP
İnanç Dünyası – INT	52	30’	TRT INT
Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile Başbaşa	52	25’	TRT 1, INT, TURK
Diyanet Saati	52	60’	TRT 1, TRT INT, TRT GAP, TRT 4, TRT TÜRK,
Hoş geldin Ramazan	30	60’	TRT 1, INT
Sahur Özel	30	60’	TRT 1
Anadolu İslam Sanatı	12	6’	-
Sonsuzluk Yolucusu	26	30’	TRT INT
Toplam			
8 Program	Bölüm * Süre	11992’	

2005 yılında 13 program yayınlandığı Tablo 5’te görülmektedir. Bunların arasında 11 programın yayın süresi, 11.610 dakikalık yayın içeriğine (193 saat) karşılık gelmektedir (TRT, 2006, s. 327). Din ve ahlak programlarının 2005 yılında, “Yolcu”, “Düşünce İklimi” ve “Hac” gibi programlarla çeşitlendiği görülmektedir.

Tablo 5. 2005 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
Ramazan Sevinci	29	90	TRT 1
Sahur Zamanı	30	60	TRT 1
Düşünce İklimi	21	90	TRT 1
Diyanet Saati	52	60	TRT 1, INT, GAP, TÜRK, TRT 4
Yolcu	-	30	TRT 1, INT, GAP
Sonsuzluk Yolcusu	26	30	TRT INT, TÜRK, GAP
Hayat ve Din	50	35	TRT 1, INT, GAP
Kur’an Hakkında	-	5	-
Kandiller	4	90	TRT 1
Hac Yurtiçi ve Dışı	5	30	TRT 1
Toplam			
13 Program	Bölüm * Süre	11.610’	

2006 yılında yaklaşık 183 saat din ve ahlak programı yayınlandığı Tablo 6’da görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere, programlarda önceki yıllara kıyasla çeşitlilik bulunmadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 6. 2006 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
Ramazan Sevinci	30	90’	-
Sahur Zamanı	30	60’	-
Yolcu	23	35’	-
Sonsuzluk Yolcusu	30	78’	-
Hayat ve Din	35	45’	-
Kandiller	5	90’	-
Hac	7	30’	-
Süleymaniye’de Bayram Sabahı	1	90’	-
Bayram Sabahı	1	90’	-
İstanbul’da Ramazan	30	30’	-
Toplam			
13 Program	Bölüm * Süre	10.960’	

2007 yılında, Din ve Ahlak Müdürlüğü tarafından koordine edilen programlarda Diyanet Saati’nin yerine “İslam’ın Aydınlığında” programının geldiği ve “Ariflerin Dili” isimli programın önceki yıllardan farklı olarak yayın periyoduna eklendiği Tablo 7’den anlaşılmaktadır. Ancak bir bütün olarak bakıldığında “sohbet” veya “söz” ağırlıklı programların, bir tür ve içerik olarak din ve ahlak programlarının genel yapısına hâkim olduğu görülmektedir (TRT, 2008, s. 401-402).

Tablo 7. 2007 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
Ariflerin Dilinden	30	30’	TRT 1
Hayat ve Din	39	40’	TRT1, INT,TÜRK, GAP
Ramazan Sevinci	30	120’	TRT1, INT, TÜRK
Sahur Zamanı	30	60’ (önceki sene)	TRT1, INT, TÜRK
Kandiller	5	80’	TRT 1
Hac	7	30’	TRT 1
Cuma Sohbeti	32	15’	TRT 1
İslam’ın Aydınlığında	52	60’	TRT1, INT,TÜRK, GAP
Toplam			
12 Program	Bölüm * Süre	12.070’	

TRT’nin kamu ihtiyaçları ve anlaşılabilirliği temel olarak program çeşitliliğini eğitim, çocuk, kültür, drama, sinema, eğlence, müzik, haber, spor, reklam ve diğer program türlerine göre kategorileştirdiği bilinmektedir (TRT, 2009, s. 32). Bu bağlamda “din ve ahlak” programları, bu kategorilerden biri olan “kültür” programları kategorisine dâhil olan programlar arasında yer almaktadır.

2008 yılında TRT Ankara ve İstanbul Televizyon Müdürlükleri tarafından yapılan dinî veya dinî-ahlakî programlar Tablo 8’de şu şekilde ifade edilmektedir:

Tablo 8. 2008 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
Hayat ve Din	50	-	-
Kandiller	4	-	-
Ramazan Sevinci	29	-	-
Sahur Zamanı	29	-	-
Tufandan Kerbelaya	1	-	-
Hac Yolunda	6	-	-
Düşünce İklimi	52	60	TRT 2
Ötelerden Esintiler	21	45	TRT 2
Soralım Bakalım	21	10	TRT 2
Kur’an Işığında	10	30	TRT 2
Toplam			
10 Program	223 bölüm		

İlk 7 programın yayın süreleri ve yayın kanalları bulunmadığından, tam süre çıkarmak mümkün görünmemektedir. Bu noktada şunu söylemekte fayda bulunmaktadır. Din ve ahlak programları içerisinde dâhil edilen programlarda temel olarak dinden anlaşılan İslam’dır. Ayrıca, bu program türünün, sohbet-söz programları olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi, “Şeb-i Arus” programının, din-ahlak programları yerine “Müzik-Eğlence” listesine dâhil edilmesi (TRT, 2009, s. 34) bunu gösteren bir örnek olarak dile getirilebilir.

2009 yılında TRT tarafından TRT 1 kanalının tanımlanmasında yer alan “TRT-1 kamu hizmeti yayıncılığı esaslarının göz önünde bulundurarak genel ahlak gereklerini yerine getiren, milli gelenekleri ve manevi değerleri göz önünde bulundurarak yayın yapmaktadır” ifadesi, TRT’nin kamu yayıncılığında “manevi değerlere” önem verdiğini göstermektedir (TRT, 2010, s. 21). 2009 yılında Ankara Televizyon Müdürlüğü tarafından yapılan programların içerisinde “Eğitim-Kültür” programları kategorisinde

“Din-Ahlak” programları bulunmaktadır. Bu programların yayın süreleri Tablo 9’da gösterilmiştir (TRT, 2010, s. 56).

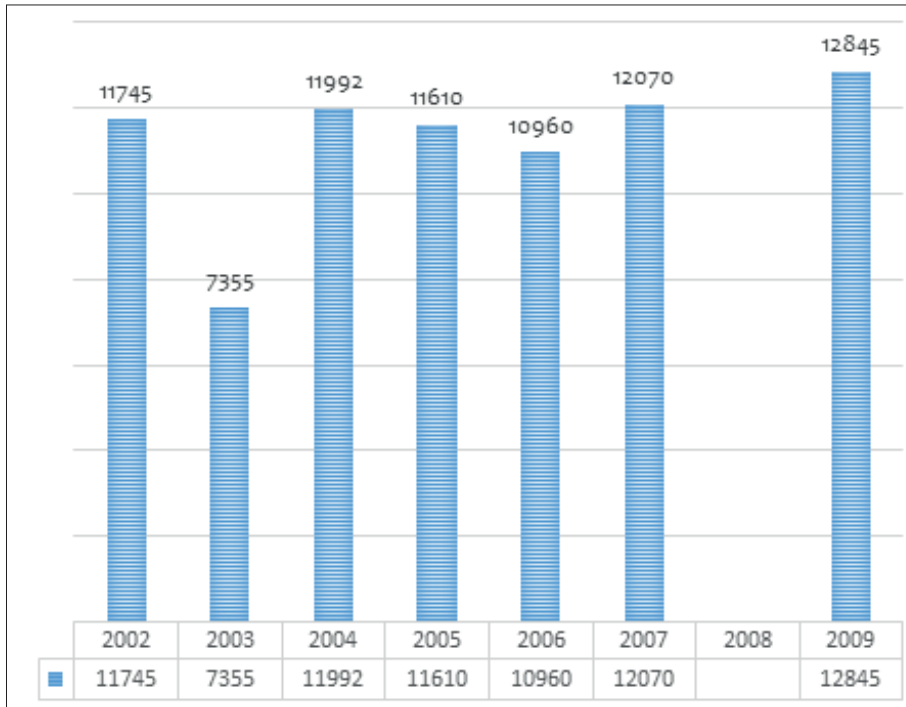
Tablo 9. 2009 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
Ramazan Sevinci	30	180’	TRT 1, TÜRK
Sahur Zamanı	30	180’	TRT 1, TÜRK
Mevlit Kandili	1	270’	TRT 1
Miraç Kandili	1	110’	TRT 1
Gönül Dünyamızdan	30	30’	TRT 1
Regaip Kandili	1	110’	TRT 1
Kadir Gecesi	1	90’	TRT 1
Berat Kandili	1	110’	TRT 1
Bayram Sabahı	1	110’	TRT 1
Bayram Sabahı Namazı	1	45’	TRT 1
Anadolu’da Ramazan	30	10’	TRT 1
Toplam			
11 Program	Bölüm * Süre	12. 845’	

TRT 1 kanalı, 24 saat yayın yapmakta, bu süre 12 aylık zaman diliminde yıllık 8.724 saat yayın yapıldığını göstermektedir. Bu bakımdan, 2009 yılında TRT 1’de yıllık zaman dilimi içerisinde 214 saatin din ve ahlak programlarına ayrıldığı görülmektedir.

Yayın süreleri açısından, özetle söylenecek olursa, 2002 yılından 2009 yılına kadar TRT’deki “Din ve Ahlak” programları³ Tablo 10’da bir araya getirilmiştir:

Tablo 10. TRT’de Yayınlanan Din ve Ahlak Programları (2002-2009)

TRT'nin tüm kanallarındaki din ve ahlak programlarının yayın sürelerini bir arada gösteren Tablo 10'dan de anlaşılacağı üzere, dinî içerikli programlar TRT kanallarında yayınlanmaya devam etmekte ve yayın süreleri yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Program türlerine bakıldığında ağırlıklı olarak söz veya sohbet program formatının, din ve ahlak programlarına hâkim olduğu görülmektedir.

Kamu Hizmeti Yayıncılığında Yeni Dönem: Diyanet TV

Kamu hizmeti yayıncılığı açısından TRT'nin dinî yayınlara yaklaşımının tarihsel olarak çerçevelenmesinin hemen ardından bu süreç içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığının bulunduğu yeri de değerlendirmek önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ilkin eski Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'ın TRT ile Diyanet arasındaki "gerilimli" ilişkileri içeren hatırasını aktarmak yararlı olabilir:

Benim Diyanet'te görevli olduğum dönemin (1971-1986), ilk yıllarında TV'de dinî programlara yer verilmiyordu, ama Türkiye radyoları öteden beri haftada bir gün yayımladığı bu tür programları sürdürüyordu. Radyo kanadında program sorumlusu, talihsiz bir şekilde öldürülen eski müftülerden Turan Dursun'du. Din konusunda ilginç ve aykırı görüşleriyle kamuoyunun tanıdığı bu kişi, sevgi, hoşgörü gibi suya sabuna dokunmayan konularda konuşmalar yapılmasına özen gösteriyor, konuşma metinlerini ciddi bir şekilde denetime tabi tutuyordu. Diyanet'te başkan yardımcısı olarak görev yaptığım dönemde Ankara Radyosu'nda yayınlanmak üzere hazırladığım ve biraz hamâsi yönü olan metinde "şehitlik" ve "gazilik" kelimelerini kullanmışım. Turan Dursun benim konuşma metnimdeki bu iki kelimenin metinden çıkarılmasını istedi. Bu dönemde, bu tür konuşma metinleri üzerinde bir ihtilaf ortaya çıktığında üst makamlara ulaşmak mümkün olmuyor, bu kişinin müdahaleleri zorunlu olarak kabul ediliyordu. Turan Dursun zaman zaman kendine göre hayalî sakıncalar ileri sürerek itirazlarına "peki" demeye bizi genelde mecbur ediyordu... (Altıkulaç, 2016, s. 503-504).

Altıkulaç, başka bir anısında da, "İnanç Dünyası" programıyla bilinen Asaf Demirbaş hakkında görüşler ileri sürmektedir:

Elimde Sami Uslu'nun bir notu var. Önemli gördüğüm için nakletmem gerekiyor. Şöyle diyor: "2010 yılının başlarında bir gün Türkiye Diyanet Vakfı denetim odasında Lütfi Şentürk, Prof. Dr. Şerafettin Gölçük ve Seyfettin Yazıcı ile otururken Asaf Demirbaş çıkageldi. Özellikle benim boynuma sarılarak 'Samiciğim, ben size çok kötülük yaptım. Beni affedecek misiniz' dedi. Ben de 'Biliyorum, bize çok kötülük yaptın' dediğimde 'Bilemeyeceğin kadar yaptım, ne olur beni affedin' diye devam etti. Hepimiz şaşırmıştık. Fakat ben dayanamadım, 'Asaf bey, bize yaptıkların o kadar önemli değil, Cuma sabahları TRT'de yayımladığın Kur'an-ı Kerim tilavetlerinden sonra, cehennemden bahseden ayetlerin Türkçe tercümelerini niçin vermiyordun?' diye sordum. Bunun üzerine: "Hakikaten öyle yapmıştım. Ne olur beni affedin" diye sözlerini sürdürdü. Sonra odadan ayrılıp gitti. (Altıkulaç, 2016, s. 511).

Bu dönemde televizyonlarda daha doğru ve etkin bir dinî yayıncılık yapmayı istişare etmek yerine TRT'nin ve Diyanet'in olayın sembolik değeri üzerinden tartışma başlatmaları, televizyonda din ve ahlak sohbeti yapılmasının laiklik ekseninde tartışmalara dönüştürülmesi Görmez tarafından büyük bir talihsizlik olarak değerlendirilmektedir (Görmez, 2005, s. 36). Demiröz'ün ifade ettiği gibi "TRT'nin diğer programlarında olduğu gibi, din ve ahlak programlarının hazırlanması ve yayınlanmasında her türlü görev, yetki, denetim ve sorumluluğu yüklendiğinden, bu görev, yetki, denetim ve sorumluluğunu başka bir kurum ve kuruluş ile paylaşmasına hukukî imkân bulunmadığı" (Demiröz, 2005, s. 34) gerçeği, TRT ve Diyanet İşleri Başkanlığının, Türkiye'nin ilahiyat ve iletişim birikimini birleştirerek ortak bir akılla dinî yayınları iyileştirme yoluna gitmeleri gerekirken, kurumlar arasında bir yetki tartışmasına girilmesine de perde arlamıştır. Diğer yandan, gerek kamusal gerekse tecimsel yayın kuruluşlarının dinî yayınlarında inisiyatif, çoğu defa Diyanet'te değil, ilgili kurum ve kuruluşlarda olmuştur. Söz gelimi Diyanet İşleri Başkanlığı halkı din konusundan aydınlatma görevinin yasal olarak kendisine tevdi edildiğini ileri sürmüş; TRT ise kendi yayın organlarındaki sorumluluğa temas ederek bu sorumluluğu başka bir kuruma devretmek istememiştir (Görmez, 2005, s. 36; Altıkulaç, 2016, s. 304-305).

Diğer taraftan TRT'nin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan programları yayınladığı gün ve saatler dikkat çekmektedir. Örneğin "Diyanet Saati" programı 2004 yılında, her hafta Cuma günleri saat 05.00'te yayınlanmıştır. Elpeze Ergeç'e göre

bu saate yayınlanan bir dinî programın toplumun yüzde kaçına ulaşabileceğinin araştırılmasına bile gerek yoktur. Bununla birlikte bu program, TRT’nin diğer kanallarında, yine izlenirliğin düşük olduğu zaman diliminde yayınlanmıştır. Elpeze Ergeç, 2004 yılında yaptığı ankette “Televizyonda izlediğiniz dinî içerikli yayın hangisidir?” sorusunu sormuş ve ankete katılanların yalnızca % 0.8 “Diyanet Saati” programını izlediğini belirtmiştir. Dolayısıyla, hem bu program hem de TRT tarafından hazırlanan “İnanç Dünyası” programının düşük izlenirliği (%2.4), kamu yayıncılığı açısından dinî bilgilendirici programların gerekli işlevi yerine getirmediği göstermektedir (Elpeze Ergeç, 2005, s. 258, 261).⁴ “Diyanet Saati”nin 1997 yılında yayın hayatına başladığı düşünüldüğünde 2004 yılına ait bu veri, 7 yıllık yayın süresine karşılık, yayınların tanınması hususundaki yetersizliği daha belirgin hale getirmektedir.⁵

Diyanet İşleri Başkanlığının, televizyon programı üreterek bunları yayıncı kuruluşlarda yayınlaması; Başkanlık temsilcilerinin televizyon programlarına çıkarak topluma dinî mesajlar ulaştırması esasında, Başkanlığın uzun süreden beri önemli bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir. “Toplumun din konusunda aydınlatma” görevi çerçevesinde bu uygulamanın hem Diyanet hem yayıncı kuruluşlar hem de izleyiciler açısından önemi göz ardı edilemez. Çünkü Diyanet, yayıncı kuruluşlar tarafından bir “başvuru kaynağı” olarak telakki edilmektedir (Karaca, 2005, s. 27). Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığının görsel-ışitsel yayıncılık faaliyetlerine dair bilgilere ihtiyaç bulunmaktadır.

Tayyar Altıkulaç, Şubat 1980’nin başlarında TRT yönetimi ve personeli ile Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin bir toplantı yaparak, Diyanet tarafından hazırlanan bir programın TRT’de yayınlanması üzerine şifahi anlaşmalarını, 07.02.1980 tarihli ve 73 sayılı yazıyla söz konusu programın taslağının TRT’ye gönderildiğini ifade etmektedir. Söz konusu yazıyla 3 aylık olarak hazırlanan taslakta Kur’an tilaveti ile konuşma yapacak isimler TRT’ye gönderilmiş, ancak bu girişim Altıkulaç’a göre TRT’de hiçbir karşılık bulmamıştır (Altıkulaç, 2016, s. 508). Bu süreçten -yaklaşık 17 yıl- sonra Diyanet İşleri Başkanlığının 1990’lardan itibaren, televizyon yayıncılığına yaptığı vurgunun da sonucu olsa gerek, 1997 yılında TRT ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında işbirliği kararı alınmıştır. Buna göre, 1 Kasım 1997 tarihinden itibaren TRT-4’te, “Diyanet Saati” adlı bir program yayınlanacak olması (TRT, 1999, s. 49), TRT’nin din ve ahlak programlarıyla ilgili farklı bir sürecin de başlaması anlamına gelmektedir.

“Diyanet Saati” programının ilk bölümünde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’ın yayınladığı mesaj, dinî kamu hizmeti yayıncılığında Diyanet’in varlık göstermesini birkaç unsura dayandırmaktadır. Bunların birincisi, vatandaşlardan gelen yoğun taleptir ki bu, dinî yayıncılık beklentisinin Diyanet eliyle karşılanması isteğini içermektedir. İkincisi Diyanet İşleri Başkanlığının, kamu-yu dinî konularda aydınlatma görevini ifa ederken, bunu medya yoluyla dile getirememesinden dolayı Başkanlığın “sesini duyuramaması” ve “hizmetleri takdim edemeyişi”dir. Yılmaz, bu olumsuzluğun kısmen de giderilmesi için “Diyanet Saati” programının önemli bir işlevi yerine getireceğini belirtmektedir. Günümüzde Diyanet TV’nin müstakil olarak varlığının gerekliliği bu mesajda Mehmet Nuri Yılmaz’ın sözlerinden çıkarılabilir. Çünkü söz konusu program, TRT’nin yayın ilkelerine özen göstererek; dinin birleştirici, bütünleştirici, sevdirci, hoşgörü ölçülerini ön plana çıkaracak şekilde öğreticiliğe dayanmaktadır (DİB, 2000, s. 22-23).

Yılmaz’ın “Şimdi televizyonlarla hizmet zamanıdır” cümlesi hem Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet anlayışını hem de 1990’larda Müslümanların televizyon yayınlarına bakışındaki değişimi göstermektedir. Bilhassa Yılmaz’ın şu cümlesi; günümüze gelene kadar Diyanet’in “televizyonda dinî kamu hizmeti yayıncılığı” hedefini sınırlayan bir etmendir (DİB, 2000, s. 24):

Bir televizyonumuz yok, yasalar buna izin vermiyor. Bir devlet kurumu olmamız hasebiyle, yine bir devlet kurumu olan TRT ile işbirliği yapmak mecburiyetindeyiz.

Bu hukuki durum söz konusu olmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının, görsel ve işitsel yayınlar hazırlamayı önemli bir faaliyet alanı olarak gördüğünü ifade etmek gerekmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının Görsel ve İşitsel Yayın Faaliyetleri (1987-2012)

Yazıcı'nın da belirttiği gibi günümüzde, görsel-işitsel yayıncılık hızla tematikleşmekte ve izler-kitlelerin tercihleri, program içeriklerini yönlendirmektedir (Yazıcı, 2018, s. 1251). Yayıncılıktaki bu eğilim, dinî temalı yayıncılığın ortaya çıkışındaki belirleyici neden olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, 1990'lı yıllarda, tecimsel televizyonlarda dinî içerikli programların başlamasıyla birlikte ülke tarihinde belki ilk defa olmak üzere dinî konular yoğun bir şekilde kamuoyunun önünde konuşulmaya ve tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalara temel dinamiği tecimsel televizyonlar kazandırırken, yazılı basın da destek oldu. Buna bağlı olarak reyting kaygısının belirleyici olduğu programlarda, dinî konular tartışma formatında ele alınırken, dindar aktörler medyadaki yerini aldı (Bilgin, 2003, s. 203). Bu dönemde, medyada din ve dinî değerler sıklıkla tartışılmakta, ehil olan veya olmayan herkes din adına hüküm vermektedir. Esasında tartışılan konular, bilhassa ülkemizin yabancı olduğu konular değildir. Ancak, dinin, dinî değerlerin bilimsel temellendirilmesi yapılmaksızın, ehliyetsiz ve liyakatsiz insanlar tarafından kamuoyunda tartışılması, hükümler verilmesi "medyatik İslam" olarak telakki edilebilecek bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır (Buyrukçu, 2005, s. 272-273).

Bu sürecin, yani temel dinamiğini tartışmanın beslediği dinî içerikli televizyon programlarının, Diyanet İşleri Başkanlığını harekete geçirdiği söylenebilir. Zira Diyanet İşleri Başkanlığının, kamusal dinî televizyon yayıncılığı yapma yönündeki talebi bu döneme denk gelmektedir. 1993 yılında düzenlenen I. Din Şûrası kararları arasında bu talep "Başkanlığın özel radyo ve televizyon yayınlarına başlamasının bir zaruret olduğu" şeklinde dile getirilmiştir.⁶ Bununla birlikte tecimsel televizyonlar ortaya çıkana kadar, Diyanet'in televizyonlara yönelik yayınlar hazırladığı bilinmektedir. Söz gelimi, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan ilk sesli ve görüntülü yayın olarak arşivde bulunan "Emre"⁷ isimli çizgi filmin yapım tarihi 1987'dir ve tecimsel televizyonlar ortaya çıkana kadar yaptırılan televizyon programları Tablo 11'da gösterilmiştir.⁸

	Yapım Adı	Türü	Bölümü	Yapım Yılı
1	Emre	Çizgi Film	8	1987
2	Yusufoçuk	Dizi Film	8	1988
3	İnsanlar Yaşadıkça	Dizi Film	8	1989
4	Süleyman Çelebi ve Mevlid	Dramatik Belgesel	1	1989
5	Öncüler	Belgesel	8	1991
6	Ne Diyorlar?	Röportaj	8	1991
7	Yunus Emre'den	TV Programı	8	1991
8	Kur'an-ı Kerim Tilaveti	TV Programı	13	1991
9	Kur'an ve Çağ - 1	Sohbet	8	1991
10	Kur'an ve Çağ - 2	Sohbet	13	1992
11	Kur'an ve Çağ - 3	Sohbet	13	1992
12	Hurafeler ve Batıl İnanışlar	Sohbet	13	1992
13	Dinî Musıkî Klipleri (Na't ve Kasideli Zikir İlahileri)	Müzik	17	1993
14	Dinî Musıkî Klipleri (Klasik Teşihler)	Müzik	12	1993
15	Dinî Musıkî Klipleri (Besteli Na'tlar)	Müzik	4	1993

16	Dinî Musıkî Klipleri (Belli Günlere Mahsus İlahiler)	Müzik	13	1993
17	Türk İslam Dünyasından Çizgiler	Belgesel	13	1993
18	İslam ve Ekoloji	Belgesel	13	1993
19	Hüzün Gezegeni	Çizgi Film	1	1993
	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993
21	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993
22	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, görsel ve işitsel yayınların toplum üzerindeki etkisi gözetilerek, 1987 yılından itibaren Kur’an-ı Kerim tilaveti, vaaz ve ilahi kasetleri yaptırılmıştır. Daha sonra çocuklar için çizgi film yapımına geçilmiştir. Tablo 11’den de anlaşılacağı üzere, Diyanet İşleri Başkanlığınca 1991 yılından itibaren televizyon dizileri, belgeseller, paket programlar, dinî musıkî klipleri ve drama programları yapılmış, bu yayınların tamamı özel televizyonlarda ve TRT’de yayınlanmıştır (DİB, 2002, s. 153).

1993 sonrasında da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2009 yılına kadar dizi film, (*Gün Işığı I-II*, *Misafir*, *İnsan Olmak*, *Çiçekler Susayınca*), belgesel (*Dünden Yarına*, *Türk Cumhuriyetleri*, *Yunus Emre Belgeseli*, *Portreler I-II – Milli Mücadelede Din Adamları*), kültür sanat (*Yunus Emre ve Şiirleri*) ve drama (*Günün Beş Vakti*) türlerinde programların yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁹

Diyanet İşleri Başkanlığının, TRT ile işbirliği halinde yayınlanan programlarının 1997 yılında başladığına temas edilmişti. 17 Eylül 1997 tarihinde imzalanan işbirliği protokolüyle TRT-4’te her hafta Cumartesi günü saat 21.00-23.00 arasında 2 saat süre ile “Diyanet Saati” programı yayınlanmasına karar verilmiş ve 1 Kasım 1997 tarihinde program TRT 4’te yayınlanmaya başlamıştır. Bu programda Kur’an-ı Kerim ve meal, sohbetler, Türk Tasavvuf Musikisinden örnekler ve ayda bir defa açık oturumlara yer verilmiştir. 02 Şubat 2001 tarihinden itibaren yayın süresi 1 saate düşürülerek “Diyanet Saati” TRT’nin diğer kanallarında (TRT 1’de Cuma günleri saat 05.30’da; TRT-INT’te Cumartesi günleri saat 01.00’de; TRT GAP’ta Pazartesi günleri saat 06.00’da; TRT 4’te Pazar günleri 22.00’de; TRT Avrasya’da Perşembe günleri saat 16.00’da) tekrar ekranla gelmiştir (DİB, 2002, s. 153).

Bu program toplam 437 bölüm hazırlanarak tamamlanmış; yerine “İslam’ın Aydınlığında” programı başlamıştır. 03 Mart 2006 tarihinden itibaren yeni bir format ve içerikle hazırlanan “İslam’ın Aydınlığında” 31 Mayıs 2012 tarihine kadar toplam 317 bölüm olarak yayınlanmıştır. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı, sahih dinî bilgiyi topluma ulaştırma görevi çerçevesinde 1997’den başlayarak 2012 yılına kadar TRT kanallarında yayınlanmak üzere toplamda 755 bölümlük iki program hazırlamıştır.¹⁰

Uzun süreli bu programların yanı sıra, 2009 ve 2010 yılı Ramazan ayında TRT Avaz kanalında, dinî sohbet formatında canlı iftar programı yayınlanmış; ayrıca 2010 yılında Orta Asya, Balkanlar ve Avrupa başta olmak üzere geniş bir coğrafyaya ulaşmak üzere “Avaz-ı Hikmet” isimli program yine iki kurumun işbirliğinde hazırlanmıştır. TRT dışında Diyanet İşleri Başkanlığı iftar sahur paket programları hazırlayarak ulusal ve yerel kanallara ücretsiz olarak göndererek, bu yayınları vatandaşlara sunmuştur. Bilhassa yerel televizyonların bu yayınlara ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır (DİB, 2010, s. 52-54).

Bu noktada, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan bu programların, yapılan araştırmalar çerçevesinde, izler kitle tarafından nasıl değerlendirildiğine de temas etmek gerekmektedir.

2004 yılında Erzurum’da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, “Diyanet Saati” programını izleyenlerin oranı % 16 civarında çıkmıştır (Çelik, 2004, s. 52). Bu düşük oranın, isimleri değişse de programların devam etmesine rağmen, sonraki yıllarda azaldığı görülmektedir. Zira 2012’de yaptırılan “Diyanet İşleri Başkanlığı Vatandaş Memnuniyeti Araştırması” sonuçlarına göre “İslam’ın Aydınlığında” programından haberdar olanların oranı % 4.6 seviyesinde kalmışken haberdar olmayanların oranı % 95.4 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde aynı araştırma sonucuna göre, Diyanet’in görsel ve işitsel yayınlarının takip oranı da düşük seviyede görünmektedir. Bununla birlikte izlenme-takip edilme oranları düşük düzeyde bir seyir izlese de, görsel ve işitsel yayınlar ile İslam’ın Aydınlığında programını başarılı bulanların oranı yüksek görünmektedir (Aktay, Yılmaz, Beriş vd., 2012, s. 144). Bu sonuçlar, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarına yönelik görece negatif bir mahiyet taşımaktadır.

Diyanet’in talep doğrultusunda bu yapımları ücretsiz olarak, radyo ve televizyon kuruluşlarına göndermesi, bu yapımların ulusal veya yerel medya kuruluşlarında yayınlanması bilinegelen bir uygulamadır ve bu uygulama günümüze kadar sürdürülmüştür. Bu süreci ileriye taşımak için Diyanet’in bağımsız televizyon yayıncılığı yapma isteğinin, yıllar sonra da dile getirildiği bilinmektedir. Örneğin II. Dini Yayınlar Kongresinin sonuç bildirgesinde, “*Diyanet İşleri Başkanlığında daha etkin bir dinî yayın hizmeti verilebilmesi amacıyla müstakil bir televizyon kanalı tahsis için alt yapı çalışmalarına başlanmalıdır*” denilerek, bu istek kamuoyuna önünde yinelenmiştir (DİB, 2005, s. 428). Dolayısıyla “televizyonda dinî kamu hizmeti yayıncılığı” talebini Diyanet İşleri Başkanlığı, tekrar tekrar dile getirmiş görünmektedir.

Diyanet TV Program Türleri Üzerine Bir Değerlendirme

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen Diyanet TV, 1 Ocak 2019’dan itibaren yayın hayatına başlamıştır. Ancak yukarıda temas edilen çalışmalar ve yinelenen talebin bir sonucu olsa gerek, “TRT-Diyanet” kanalı, bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığının televizyon yayıncılığı süreci için atılan adımlardaki bir tecrübe olarak bulunmaktadır. Bu nedenle TRT Diyanet kanalıyla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığının çalışmalarına yer vermek gerekmektedir.

“Din ve Kültür” kanalı olarak “Güvenle İzleyin” sloganıyla yayın içeriği üretilen TRT Diyanet, Diyanet İşleri Başkanlığı ile TRT arasında imzalanan protokol çerçevesinde yayın üreten bir TRT kanalıdır” (TRT, 2015, s. 92). Kanala ilişkin değerlendirmeler arasında kamu hizmeti yayıncılığı, üzerinde durulan noktalardan biridir. Zira Koçyiğit’in belirttiği gibi kamu yayıncılığı “*Toplum için yapılan, devlet tarafından finanse edilen*” yayıncılık sistemidir. Kamu yayıncıları da, toplumun eğitim, bilgilenme, eğlenme gibi ihtiyaçlarını kamu yararı çerçevesinde yerine getirmektedir. TRT’nin haber, müzik, çocuk, vb. pek çok alanındaki kanallarla birlikte “dinî” alana mahsus bir kanalının bulunmaması, eksiklik olarak kabul edilmekte; bu eksikliğin TRT Diyanet’in kamu yayıncılığıyla giderilmesi beklenmektedir (Koçyiğit, 2016, s. 28).

TRT Diyanet’in kuruluş aşamasında Diyanet İşleri Başkanlığı ile TRT arasında 8 Mayıs 2012 tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. TRT eski Genel Müdürü İbrahim Şahin, söz konusu protokol töreninde, TRT Anadolu kanalının 12 saatlik yayın diliminin Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis edildiğini; geriye kalan 12 saatin dinî programlarla veya iki kurumun belirleyeceği içeriklerle doldurulacağını belirtmiştir (Şahin, 2012). Aynı programda Diyanet İşleri eski Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez’in yaptığı konuşmada, kamu hizmeti açısından dinî yayıncılık anlayışının sorumluluğu vurgulanmıştır.¹¹

Bu protokolün ardından “TRT Diyanet” 2012 yılında Miraç kandilinde, Bursa Ulu Camii’den gerçekleştirilen yayınla, test yayına başlamıştır. Kanal, 2013 yılına kadar hazırlık ve testlerini tamamlayarak yayını sürdürmüştü ve ilerleyen süreçte pek çok program, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış veya hazırlanmıştır (Koçyiğit, 2016, s. 28).

Sözgelimi 2013 yılında; “İslam’ın Zihin Tarihi”, “Ekran Mutlu ile Hanende”, “Bir de Bana Sor”, “Engelsiz Hayat”, “Oku”, “Helal Kazanç”, “Mukabele”, “Hayatın Kıyısında”, “Gönül Sultanları”, “Kur’an-ı Kerim Eğitim ve Öğretim”, “Seyyah-ü Necmî”, “Şiirli Muhabbet” ve “Şehirlerin Ruhü” isimindeki programlar ile “Kurban” filmi hazırlanmıştır (DİB, 2014, s. 57-58).

2014 yılında bu program çeşitliliğinin artırıldığı görülmektedir. “Bir Yeni Mesajınız Var”, “Soru Bahane”, “Stockholm Treni”, “Yusuf’un Dünyası”, “Mim”, “Bilgi Treni Bilgi Yarışması”, “Vav Çocuk (Yarışma)”, “Aşkın Siyahı Kâbe”, “Lahuti”, “Kur’an Öğreniyorum”, “Sesler ve Suretler”, “Hatim”, “Topları Topla, Suda Yürüyorum”, “Hafız Bestekârlar”, “Diyanet Çocuk Takvimi Animasyonu”, “Işık ve Sahne”, “Şehirlerin Ruhü”, “Klasik Sanatlar Zamanı” “Ramazan Manileri”, “Bende Varım”, “Anadolu’da Kur’an Sevgisi”, “Vahyin Işığında”, “Elif Lam Mim”, “Gören Bilir” programları buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu süreç içerisinde, teknik alt yapı çalışmalarını tamamladığı da anlaşılmaktadır (DİB, 2015, s. 60-61).

Bu bağlamda 2015 yılında Kurumca 33 iç yapım hazırlanırken, 26 dış yapım program hazırlanmıştır (DİB, 2016, s. 60-61).¹² Bir sonraki yıl, kurum tarafından 51 iç yapım program hazırlandı, 41 dış yapım programın da hazırlatıldığı görülmektedir (DİB, 2017, s. 62-63). Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan veya hazırlatılan bu programların TRT Diyanet kanalında farklı sezonlarda yayınlandığı bilinmektedir. 2017 yılında 24 dış yapım program Başkanlık tarafından hazırlanırken, hem önceki yıllarda yapılarak yeni bölümleri hazırlanan hem de ilk defa yayına sunulan 39 iç yapım ve 49 dış yapım program yayınlanmıştır (DİB, 2018, s. 77-78). 2018 yılında ise 10 adet dış yapım program alımı gerçekleştirilmiş ve toplam Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan 61 program TRT Diyanet kanalında yayınlanmıştır (DİB, 2019, s. 76). Bu ayrıntılı bilgiler verilirken, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kamu hizmeti yayını anlayışıyla dinî televizyon yayıncılığı yapmak için 1987’den bu yana edindiği tecrübe ve birikiminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunun hükümleri gereğince, Türkiye’de kamu kurumlarına frekans tahsisi yapılmamakta, bu nedenle kamu kurumlarının doğrudan televizyon yayıncılığı yapma imkânı bulunmamaktadır. Zikredilen kanunun 26. maddesinin 3. fıkrası kamu kurum ve kuruluşlarının ikaz, duyuru ve eğitim maksadıyla karasal radyo veya televizyon yayını yapma talebinde bulunmaları halinde; bu taleplerin, yapılacak protokol çerçevesinde Türkiye Radyo-Televizyon Kurumundan hizmet alınarak (kanunlarında radyo ve televizyon yayını yapabileceklerine dair hüküm bulunanlardan ücreti de talep edilmeyerek) karşılanacağı belirtilmektedir. Kanun açık bir biçimde, “TRT haricindeki kamu kurum ve kuruluşlarına kanal, frekans veya multipleks kapasitesi tahsisi yapılmayacağı” kaydetmektedir. Dolayısıyla, yukarıda Mehmet Nuri Yılmaz’dan yapılan atfın hukuki olarak yerini koruduğu bilinmektedir. Ancak 2016 yılında söz konusu kanunda yapılan değişikliklerle,¹³ Vakıfların medya hizmet sağlayıcısı olabileceğinin önü açılmıştır. Buna bağlı olarak 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı bünyesinde, Vakıf Medya Sanat Radyo Televizyon A.Ş kurularak, RTÜK’ten yayın lisansı alma imkânı sağlanmıştır. Böylelikle Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıf Medya arasında yapılan işbirliği sayesinde, müstakil olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yönetimini yaptığı “Diyanet TV” açılmıştır.

Esasında, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 24 saat yayın içeriğini yönetme imkânı 2018 yılının Eylül ayında sağlanmıştır. TRT Diyanet kanalında 16 Eylül 2018 tarihinde saat 23.45’te Özel Yayın gerçekleştirilmiştir. “Dini Yayınlar Genel Müdürü Dr. Fatih Kurt’un radyo ve televizyon hizmetleri hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği özel yayında, gece saat 00.00’ü gösterdiğinde Diyanet TV’nin, hem yeni yayın dönemi başlamış hem de kanalın kurumsal kimliği yeni bir görünüme kavuşmuş ve kanalın logosu Ahmet Hamdi Akseki Camii’nden okunan Şuarâ ve Fatiha Sûresi ile birlikte değişmiştir.¹⁴ Bu değişikliklerle birlikte, “TRT Diyanet”, yapılan çalışmalar neticesinde

“Diyanet TV” ismiyle TRT frekanslarından yayına devam etmiş; 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren de frekansları değişerek yayını sürdürmüştür. Böylelikle Diyanet TV, Diyanet İşleri Başkanlığının kamu hizmeti anlayışıyla dinî yayıncılık yaptığı televizyon kanalı haline gelmiştir.

Bu değişim 27 Aralık 2018 tarihinde düzenlenen Diyanet TV Tanıtım Gecesinde kamuoyuna duyurulmuştur. Bu gecede yapılan konuşmaların merkezinde kamu yayıncılığı anlayışı yer almaktadır. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Huriye Martı, medyadan bağımsız bir kurumsal yapıyı düşünmenin imkânsızlaştığından hareketle Diyanet İşleri Başkanlığının da İslam’ın şerefli mesajını insanlara ulaştırmada, bireysel ve toplumsal sorunlara dinî referanslardan beslenen çözümler üretmede, yayıncılık faaliyetleriyle önemli bir görevi ifa ettiğini belirtmektedir.¹⁵ Dini Yayınlar Genel Müdürü Dr. Fatih Kurt da Diyanet TV’nin “*dinî konuları magazinleştirmeksizin, dini asla bir tartışma aracı haline getirmeksizin, asla reyting kaygısı gütmeyen*” yayın yapacağını ifade ederek, kamu hizmeti yayıncılığına vurgu yapmıştır.¹⁶ Tanıtım gecesinde Diyanet TV hakkında yapılan açıklamalar, konumuz açısından önem arz etmektedir. Zira Diyanet TV’nin yayıncılık anlayışı Diyanet İşleri Başkanlığı düzeyinde en üst seviyede dile getirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, Diyanet TV’nin Başkanlık hizmetlerine yeni bir ivme kazandırdığını ve mekân ve sınır gözetmeksizin İslam’ın güzelliklerini insanlığa ulaştıran yeni bir sürecin başladığını belirtmiştir. Erbaş’a göre uzun süredir Diyanet İşleri Başkanlığının gündeminde bulunan ve din hizmetlerine katkı sağlayacak olan müstakil bir televizyon kanalına sahip olma hedefine ulaşılmış bulunmaktadır. Çalışmamızın farklı yerlerinde temas edilen kamu hizmeti yayıncılığı anlayışının Diyanet İşleri Başkanı Erbaş’ın yaptığı konuşmaya da hâkim olduğu görülmektedir.¹⁷

Diyanet TV 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren uydu, kablo ve dijital platformlarda yayın sunmaktadır. HD ve SD olarak TÜRKSAT ile birlikte, Digitürk (68. Kanal), D Smart (104. Kanal), Tivibu (49. Kanal) ve Kablo TV’de (555. Kanal) yayın yapmaktadır. Resmî internet sitesinin (www.diyamet.tv) yanı sıra kanalın Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Yazbee ortamlarında onaylanmış resmî hesapları bulunmaktadır. Bu ortamların yanında kanal bünyesinde “Diyanet Çocuk” Youtube sayfasının yönetimi de yapılmaktadır.

Diyanet TV’nin kamu hizmeti yayıncılığı esaslarına göre yayın yapmasını belirleyen unsur kuşkusuz, Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevlerini belirleyen 633 Sayılı Kanundur. Mezkûr kanunun birinci maddesine göre Başkanlığın görevi, “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” olarak tanzim edilmiştir. Bu görevlerden biri olan “toplumu din konusunda aydınlatma” görevini Diyanet İşleri Başkanlığı, 633 Sayılı Kanun gereği çeşitli hizmet birimleriyle yerine getirmektedir. Bu hizmet birimlerinden biri Dini Yayınlar Genel Müdürlüğüdür. 633 Sayılı Kanun’un 7. maddesinin (ç) bendine göre Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

- 1) Toplum din konusunda aydınlatmak amacıyla gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyerek yayımlamak, süreli yayınlar yapmak ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak, dini bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak, kütüphane açmak.
- 2) Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda radyo ve televizyon yayını yapmak, radyo ve televizyonlarda yayınlanmak üzere programlar hazırlamak ve hazırlatmak, bu konularda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve diğer yayın kuruluşları ile işbirliği yapmak ve gerektiğinde bu amaçla hizmet satın almak.
- 3) Yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve İslam dinine mensup topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak, hazırlatmak ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmak.

Söz konusu maddeler çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığı, “toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla” radyo ve televizyon yayınları ve yapımları hazırlama görev ve yetkisine sahip bulunmaktadır. Bu görevi yerine getirirken “gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak” şeklindeki ifade kamu hizmeti yayıncılığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin, dini temalı yayın anlayışıyla ilgili demeçlerinde, kamu hizmeti yayıncılığına sıklıkla temas edildiği görülmektedir. Söz gelimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Genel Müdürü Dr. Fatih Kurt, dini konuların medyada tartışma eksenli bir yaklaşımla ele alındığını; reyting merkezli yayıncılık yapıldığını, bilgilendirmeden ziyade ekranı takip edilir tutmak için

görüş ayrılıkları bilinen konukların tartışmalarıyla dini konuların ekrana taşındığını ifade etmekte; Diyanet TV’nin vatandaşı bilgilendirme vasıtası olarak görev yaparken, bu uygulamaları kullanmadığını ifade etmektedir (Kurt, 2019).

Kuşkusuz kamu hizmeti yayıncılığı, televizyonlardaki program türleriyle ve yayın içerikleriyle kendini göstermektedir. Bu nedenle, Diyanet TV’deki yayın içeriklerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çerçevede Diyanet TV’de 2019 yılının ilk altı ayında yayınlanan programlar çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma evreninden sistematik rastlantısal örneklem yoluyla seçilen 15-31 Ocak 2019, 15-31 Mart 2019 ve 15-30 Haziran 2019 tarihleri arasındaki yayın akışları analiz edilerek elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Araştırma esnasında Diyanet TV’deki program türlerinin belirlenebilmesi amacıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından hazırlanan “Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları” başlıklı rehber temel alınmıştır. Söz konusu rehber, program türlerini 10 üst başlık (Haber, Güncel, Kültür, Eğitim, Gerçek Yaşamlar, Drama, Eğlence, Çocuk, Ticari İletişim ve Tanıtım, Diğer) halinde tasnif etmektedir. Bu sınıflandırma esas alınarak Diyanet TV’de Yayınlanan Program Türleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tarafından Hazırlanan “Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları Rehberi” Çerçevesinde Diyanet TV Program Türleri İncelemesi

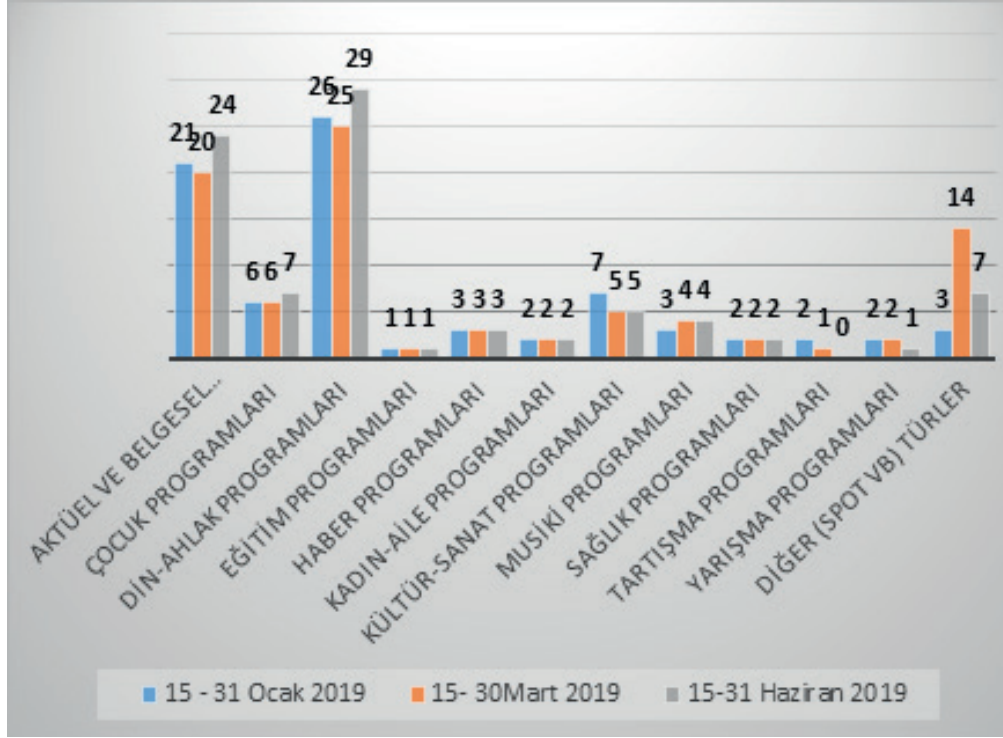
	15-30 Ocak 2019	15-31 Mart 2019	15-30 Haziran 2019
	(0) Yok (1) Var	(0) Yok (1) Var	(0) Yok (1) Var
HABER PROGRAMLARI			
Haber Bülteni	1	1	1
Haber Programları	1	1	1
Ekonomi Bülteni	0	0	0
Hava ve Yol Durumu	0	0	0
Spor Bülteni	0	0	0
GÜNCEL PROGRAMLAR			
Yorum Programları	1	1	0
Sohbet Programları	1	1	1
Dinî Tören Yayınları	1	1	1
Kriz Dönemi Canlı Yayınlar	0	0	0
Seçim Yayınları	0	0	0
Siyasi Parti Faaliyetleri Yayınları	0	0	0
Ulusal ve Uluslararası Törenlerin Naklen Yayınları	0	1	1
Sosyal Amaçlı Kampanya Programları	0	0	0
KÜLTÜR PROGRAMLARI			
Belgesel Programlar	1	1	1
Bilgi-Kültür Yarışmaları	1	1	1
Kültür Sanat Programları	1	1	1
Yaşam Tarzı ve Eğilimlerle İlgili Yapımlar	1	1	1
Sektör Tanıtım Programları	0	0	0
Gezi Programları	0	0	0

EĞİTİM PROGRAMLARI			
Örgün Eğitime Destek Programları	0	0	0
Yaygın Eğitim Programları	0	0	0
Bilgi-Beceri Programları	0	0	0
Sağlık Programları	1	1	1
Dinî Eğitim Programları	1	1	1
GERÇEK YAŞAMLAR			
Reality Show	0	0	0
Gerçek Hayat Hikâyeleri	1	1	1
DRAMA			
Dizi Filmler	0	0	0
Sinema ve Televizyon Filmleri	0	0	0
Magazin Programları	0	0	0
Drama Öğeleri İçeren Eğlence Programları	0	0	0
EĞLENCE			
Müzik Ağırlıklı Programlar	1	1	1
Müzik Video Klipleri	1	1	1
Konser Yayınları	0	0	0
Beceri ve Direnç Yarışmaları	0	0	0
Spor Karşılaşmaları Yayınları	0	0	0
Talk-Show	0	0	0
Kuşak Programları	1	1	1
ÇOCUK PROGRAMLARI			
Okul Öncesi Çocuk Programları	1	1	1
Çizgi ve Animasyon Filmler	1	1	1
Çocuk Eğitim Programları	1	1	1
Çocuk Aktivite Programları	0	0	1
Çocuklara Yönelik Drama	0	0	0
Çocuk Haber	0	0	0
Çocuk Yarışma	1	1	1
TİCARİ İLEŞİTİM VE TANITIM			
Reklam Kuşakları	1	1	0
Tele-Alışveriş	0	0	0
Bank Reklam	0	0	0
Siyasi Reklam	0	0	0
Program Desteklemesi	0	0	0
Ürün Yerleştirme	0	0	0
Program Tanıtımları	1	1	1
DİĞER			
Logo ve Çağrı İşareti	1	1	1
Koruyucu Sembol	1	1	1
Kamu Spotları	1	1	1

RTÜK'ün hazırladığı rehber etrafında yapılan analizin ardından, Diyanet TV'de çalışmanın kapsamına giren tarihler arasındaki programlar listelenmiştir. Bu listede yer alan programların hangi tanıtım ifadeleriyle (din-ahlak, kültür-sanat, çocuk vb.) Diyanet TV'de yayınlandığı belirlenerek, program türleri hakkında ikinci bir betimsel analize ihtiyaç duyulmuş, Tablo 13'te bu analizin verileri gösterilmiştir:¹⁸

Tablo 13. Diyanet TV’de Yayınlanan Programların Tanıtımlarında Yer Alan Türlere Göre Dağılımı

Tablo 12 ile Tablo 13’teki veriler birlikte değerlendirildiğinde Diyanet TV’de;

- “Haber Programları” kategorisindeki haber bülteni ve haber programları yayınlanırken ekonomi bülteni, hava ve yol durumu ile spor bülteni programları yayınlanmamıştır.
- “Güncel Programlar” kategorisindeki yorum, sohbet, dinî tören, ulusal ve uluslararası törenlerin naklen programları yayınlanırken, kriz dönemi canlı yayınlar, seçim yayınları, siyasi parti faaliyetleri ve sosyal amaçlı kampanya programları yayınlanmamıştır.
- “Kültür Programları” kategorisindeki belgesel, bilgi-kültür yarışmaları, kültür-sanat programları, yaşam tarzı ve eğilimlerle ilgili programlar yayınlanırken, sektör tanıtım ve gezi programları yayınlanmamıştır.
- “Eğitim Programları” kategorisindeki dinî eğitim ve sağlık programları yayınlanırken örgün eğitime destek, yaygın eğitim ile bilgi-beceri programları yayınlanmamıştır.
- “Gerçek Yaşamlar” kategorisindeki gerçek yaşam hikâyeleri yayınlanırken reality show yayınlanmamıştır.
- “Drama” kategorisinde programa rastlanmamıştır.
- “Eğlence” kategorisindeki kuşak programları, müzik ağırlıklı programlar ve müzik video klipleri yayınlanırken magazin, dramatik eğlence programları, konser yayınları, beceri ve direnç yarışmaları, spor karşılaşmaları ve talk showlar yayınlanmamıştır.
- “Çocuk Programları” kategorisindeki okul öncesi çocuk programları, çizgi ve animasyon filmler, çocuk eğitim ve aktivite programları ile çocuk yarışma programları yayınlanırken, çocuklara yönelik drama ve çocuk haber programları yayınlanmamıştır.
- “Ticari İletişim ve Tanıtım” kategorisinde reklam kuşağı ve program tanıtımlarına rastlanırken tele-alışveriş, bant reklam, siyasi reklam, program desteklenmesi, ürün yerleştirme yayınlanmamıştır.

- Bu çerçevede Diyanet TV'nin tanıtım kapakları baz alınarak yapılan betimsel analize göre, en fazla yer verilen program türü sırasıyla "Din-Ahlak" programları, "Aktüel ve Belgesel" programları ile "Kültür ve Sanat" programlarıdır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de televizyon yayıncılığı, kamu hizmeti esasına göre 1968 yılında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu marifetiyle başlamıştır. TRT, kamu hizmeti yayıncılığını yaparken program türlerini "eğitim" ve "kültür" programları çerçevesinde hazırlamış, bu sınıflandırmalar yayın planlarını belirlemiştir. Bu programlardan biri olan "din ve ahlak" programları TRT'de 1974 yılında başlamış, 1975 yılında sohbet programlarıyla yeni bir sürece girilmiş, 1980'lerde başlayan ve sohbet formatındaki türler başta olmak üzere din ve ahlak programları günümüze kadar yayınlanmıştır.

1987'den itibaren dinî temalı görsel-işitsel yayınlar hazırlayan Diyanet İşleri Başkanlığının TRT ile işbirliği adımları 1980'lerde başlamış, 1997 yılında "Diyanet Saati"; 2006 yılından itibaren de "İslam'ın Aydınlığında" programlarının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanarak TRT kanallarında yayınlanması sağlanmıştır. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı, kendi bünyesinde bir televizyon kanalına sahip olma talebini 1990'lı yıllardan itibaren farklı zaman dilimlerinde kamuoyunda dile getirmiştir. 2012 yılında TRT ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan bir protokolle "TRT Diyanet" ismiyle bir televizyon kanalı test yayınına başlamış, süregelen zaman diliminde test yayınları tamamlanarak 24 saat yayına devam edilmiştir. Söz konusu kanalın yayın akışını, 12 saatini Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan programlar diğer 12 saatini de TRT tarafından yayınlanan programlar doldurmaktadır. TRT'nin faaliyet raporlarında belirtildiği üzere TRT Diyanet, bir TRT kanalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı 1987 yılından itibaren görsel ve işitsel yayınlarla ilgili birikimini TRT Diyanet kanalına 12 yayın içeriği üretmekle pekiştirmiş görünmektedir. Çünkü bu süre zarfında teknik ekip ve ekipman çalışmaları yapılmış, program üretimleri Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanmış veya hazırlanmıştır.

16 Eylül 2018 tarihinde kanalın "TRT Diyanet"ten "Diyanet TV" ye dönüşümüyle ilgili özel bir program yapılmış, kanalın "Diyanet TV" adıyla yayınına TRT frekanslarından 4 aya yakın süre boyunca devam edilmiştir. Nihayetinde 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren frekansı, kurumsal kimliği ve programları yenilenen Diyanet TV, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen bir televizyon olarak ülkemiz açısından televizyonculuk tarihinde yerini almıştır.

Ülkemizde dinî temalı televizyon yayıncılığı tecimsel televizyonlarla başlamış, 1990'larla birlikte pek çok televizyon kanalı kurulmuştur. Böylelikle tecimsel anlayışla başlayan dinî tematik yayıncılık, Diyanet TV'nin yayın hayatına başlamasıyla kamu hizmeti anlayışıyla yeni bir aşamaya gelmiştir. Bu nedenle kamu hizmeti yayıncılığı açısından Diyanet TV'de yayınlanan program türlerinin ele alınması gereğinden hareketle bu çalışma hazırlanmıştır.

Yapılan betimsel analiz çerçevesinde ulaşılan verilere göre sonuç ve öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

- Kamu hizmeti yayıncılığı, izleyicilerin bilgi, kültür ve eğitimine odaklanan bir yaklaşımın tezahürü olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Diyanet TV'de kamu hizmeti yayıncılık anlayışının program türlerine hâkim olduğu görülmektedir. Güncel konular, bilgilendirme ve kültür ağırlıklı programlar yayınlanması ve talk show, magazin türü programların yer almaması Diyanet TV'nin kamu hizmeti yayıncılığını esas aldığı şeklindeki değerlendirmeyi güçlendirmektedir.
- Diyanet TV'de din-ahlak, aktüel-belgesel ile kültür-sanat programlarına sayısal olarak ağırlık verildiği görülmektedir. Kamu hizmeti yayıncılığının esas alındığı bu sonuçla da yinelenmektedir. Dolayısıyla "Dinî Kamu Hizmeti Yayıncılığı" kavramının literatüre girmesi ve bu yayıncılık anlayışının ilke ve prensiplerinin belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

- Diyanet TV’nin toplumun her kesimini yönelik yayın yapmayı ilke edinmesi, program türlerinde karşılık bulmaktadır. Kadın, aile, yaşlı, çocuk, engellilere yönelik programlar bunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.
- Siyasi parti faaliyetleri, seçim yayınları ve siyasi reklam yayınlanmaması Diyanet İşleri Başkanlığının siyaset üstü bir yayıncılık ilkesi gözettiğini göstermektedir.
- Diyanet TV’de reklam yayını verilerine göre Diyanet İşleri Başkanlığının “Umre” hizmetlerini içeren bir tanıtım reklamının yayınlandığı belirlenmiştir. Bu tanıtımın, reklam kuşağıyla aktarılması, Diyanet TV’de reklam yayınlandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, TRT’de olduğu gibi kamu hizmeti yayıncılığı açısından Diyanet TV’nin de reklama ihtiyaç duyduğu söylenebilir.
- Bu çalışma neticesinde, dinî program türlerinin belli bir kategoriye sahip olmadığı anlaşılmıştır. RTÜK’ün program türleri arasında “dinî tören” ile “dinî eğitim” dışında, dinî tematik yayıncılık açısından herhangi bir program türüne rastlanmamıştır. Dolayısıyla 1990’larda tecimsel televizyonlarla başlayarak günümüzde Diyanet TV ile kamu hizmeti yayıncılığına evrilen dinî tematik yayıncılığın kendine özgü program türlerinin ortaya konmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin “Din Eğitimi” adında bir program türü belirlenerek bu programlar “Genel İzleyici Kitlesine” ve “Özel İzleyici Kitlesine” hitap edecek şekilde ikiye ayrılabilir. “Özel İzleyici Kitlesi” programların alt kategorisinde de “Çocuklara Yönelik”, “Aileye Yönelik”, “Yaşlılara Yönelik”, “Engellilere Yönelik” vb. programlar yer alabilir. Bunun dışında programlar İslamî ilimlerdeki disiplinlere göre (Hadis, Fıkıh, Akaid, Kıraat gibi) türlere ayrılabilir.
- Bu çalışmanın yapıldığı esnada, TRT Diyanet veya Diyanet TV hakkında literatürde yalnızca iki çalışmaya rastlanmıştır. Program türleri üzerine yapılan bu ilk çalışmayla bağlantılı olarak Diyanet TV’de yayınlanan programların izler-kitle üzerinde ne tür etkiler oluşturduğunu betimleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Son Notlar

¹ “İslam ülkeleri dışişleri bakanlarının temsil ettiği kuruluş 1976 toplantısını İstanbul’da yapmayı kararlaştırmıştı. Galiba mart başlarıydı. Dışişlerinden bir yazı aldık. İslam ülkeleri radyo-televizyon kuruluşları daha önce bir toplantı yapmak istiyordu. Bu kuruluş dışişleri bakanları konferansının bir organıydı. Hem genel kurul toplantısı yapılarak yeni organlar teşkil edilecek hem de konferansın dünyaya duyurulması planlanacaktı. Bize ev sahipliği düşüyordu. Elbette olumlu cevap verecektik. Konu hakkında yönetim kuruluna bilgi verdim. Kurulda, İslam sözünün her geçişinde kulak kesilen bir üye hemen soru şeklindeki itirazını yükseltti: Biz bu kuruluşa üye miydik? Kuruluşa katılan her ülkenin radyo-televizyon kurumu kendiliğinden üye sayılıyordu. Bizimki de öyle olacaktı. Bundan sonra başladı tavsiyeler: İşte statüye dikkat etmeliyiz de, yayınlarda dikkatli olmalıyız da, devletin laik olduğunu unutmamalıyız da... Mektuba olumlu cevap verdik ve hazırlıklara başladık.” (Karataş, 1978, s. 99)

² “Bu Programlar, Anayasamızı laiklik, din ve vicdan hürriyeti esaslarına, Atatürk ilke ve inkılaplarına, İslam Dininin ruhuna bağlı olarak, milli birlik ve bütünlüğümüzü güçlendirici, hayata dönük, çağdaş uygarlık anlayışına ve ilmi düşünceye uygun bir şekilde yapılmaktadır” (Demirbaş, 2003, s. 536).

³ 2008 yılına ilişkin bir veri bulunamadığından grafiğe işlenmemiştir.

⁴ Araştırmada, tecimsel televizyon yayınlarındaki dini programları izleyenlerin oranı daha yüksektir.

⁵ Çalışmamızda programla ilgili bilgilere yer verilecektir.

⁶ Madde 20: Günümüzde sesli ve görüntülü yayınların kamuoyunu aydınlatmadaki mühim tesiri karşısında Başkanlığın özel radyo ve televizyon yayınlarına başlaması bir zaruret halini almış bulunmaktadır. Yayınlar geçilebilmesi için gerekli kanunî düzenlemeler yapılmaya kadar bu yayınlarda ihtiyaç duyulacak yeterli teknik eleman ve program uzmanlarının yetiştirilmelerine başlanmalı, bu arada halkımıza Başkanlıktan beklediği radyo-televizyon hizmetlerinin mevcut kanallarla karşılama cihetine gidilmeli ve eldeki paket programlar zenginleştirilmelidir (DİB, Din Şûrası Nihai Kararları, 1995, s. 702).

⁷ “Emre” çizgi filmi, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, 1987 ihale yoluyla yapımına başlanan ve 1988 yılında Başkanlık arşivine giren bir yapımdır. 90 dakikalık bu çizgi filmde, Osmanlı Devletinin kuruluş

yıllarında ailesiyle hacca gitmek üzere gemiyle yola çıkan 12 yaşındaki bir çocuğun başından geçenler anlatılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan bu çizgi filmin dikkat çekmesinin ardından, özel kuruluşların farklı çizgi filmlere başlamasına vesile olunmuştur (Emirosmanoğlu, 2005, s. 152).

⁸ 31.07.2019 tarihli ve 331302 sayılı bireysel başvuru ile yaptığım talebe ilişkin cevapta yer almaktadır.

⁹ 31.07.2019 tarihli ve 331302 sayılı bireysel başvuru ile yaptığım talebe ilişkin cevapta yer almaktadır.

¹⁰ 31.07.2019 tarihli ve 331302 sayılı bireysel başvuru ile yaptığım talebe ilişkin cevapta yer almaktadır.

¹¹ “Kamu yayıncılığı yapmak başlı başına sorunlu bir alan ama din alanında yayın yapmak çok daha büyük bir ciddiyet isteyen, çok daha büyük bir hassasiyet isteyen bir konu. Belki Diyanet İşleri Başkanlığının bugüne kadar gecikmesinin en büyük sebebi burada yatmaktadır. Her şeyden önce şunu açıkça ifade edeyim: Bu kanalda üretilen bütün programların çok önemli ilkeleri ve prensipleri olacaktır. Kamu alanında din yayıncılığın nasıl bir ilke ve prensip üzerine oturacağını gösterecektir bu çalışma. Her şeyden önce, asla dinleri bir rekabete sokmayacaktır, bir rekabet içerisine sokmaya kalkışmayacaktır. İkincisi, din dili ile propaganda dilini asla birbirine karıştırmayacaktır. Dini anlatırken kitle iletişim araçlarının başvurduğu propaganda dilinden uzak, dinin kendi gönül dilini kullanacaktır. Az önce saydığım pek çok televizyon kanalı ki bir istatistiğe göre yaklaşık 200’ü aşkın, 24 saat misyonerlik propagandası yapan televizyon kanalları mevcuttur. Zaten uydu aracılığıyla televizyonların düğmesine basın herkese buna vâkıftır. Ancak İslam geleneğinde misyonerlik yoktur. Bizim bu yayınlarımız, misyonerlik yapmayacaktır. Tebliğ ve irşadin gönül dili ile propaganda dilini birbirine karıştırmayacaktır. Din alanında kamu yayıncılığı yapmanın siyasal, kültürel ve dinsel çeşitliliği dikkate alması kaçınılmazdır. Özellikle yine bu kanalda üzerinde durduğumuz en önemli konu, altını çizeceğimiz en önemli ilke, Diyanet İşleri Başkanlığının bütün hizmet alanlarında olduğu gibi bu alanda da asla gündelik siyasetin içine ima ile dahi olsa girmeyecektir, gündelik siyasetin daima dışında ve üstünde kalacaktır. Din yayıncılık, asla mevcut yayın parametrelerine teslim olmamalıdır. Özellikle televizyoncu arkadaşlarımızla bu konuyu konuştuğumuzda, onlar haklı olarak bize diyorlar ki “televizyonculuğun kendine özgü farklı bir dili ve üslubu vardır ama dinin kendine özgü farklı bir dili ve üslubu vardır.” Doğru, ama bu asla kitle iletişim araçları marifetiyle dini anlatırken bu ikisini birbirine karıştırmayı gerektirmez. Aynı şekilde, Yüce İslam’ın temel ilkelerinden ve prensiplerinden, Yüce İslam’ın sahih kaynaklarından hiçbir zaman ödün vermeyecektir. Dini hayatın tekdüze, monoton, tek ve bir forma indirgenmiş ya da otoriter bir söylem kalıbı içinde sürdürülmesi mümkün değildir. Bu yayıncılığı yaparken de, altını çizmemiz gereken en önemli ilkelerimizden bir tanesi bu olacaktır. Dinin sabitelerine bağlı kalarak, farklı yorumlara yer verecektir ama bu dinin sabitelerine dokunacağımız anlamına asla gelmeyecektir. Aynı şekilde, İslam’ı çağın idrakine sunmak, yeni kuşaklarla, yeni gençlerle iletişim kurabilmenin yolu olacaktır. Aynı şekilde, birlikte yaşama iradesi, kardeşlik ruhu bu kanalda verilen yaygın din eğitiminin ayrılmaz bir parçası olacaktır” (Görmez, 2012).

¹² Bu programlar için bkz: (DİB, 2016, s. 60-61).

¹³ “5/2/2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanununun 19 uncu maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “vakıflar,” ibaresi madde metninden çıkarılmış ve aynı fıkranın (d) bendine dördüncü cümlesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki cümle eklenmiştir.”

¹⁴ <https://www.islamvemedyaya.com/diyanet-tv-de-yeni-donem/661/> Erişim Tarihi 14.10.2019

¹⁵ <https://www.islamvemedyaya.com/diyanet-tv-birinci-sirada/676/> Erişim Tarihi 13.10.2019

¹⁶ <https://www.islamvemedyaya.com/kurt-diyanet-tv-toplumun-her-kesiminin-kanalidir/677/> Erişim Tarihi 13.10.2019

¹⁷ “Şunu açıkça ifade etmeliyim ki, medya ve dijital araçlar üzerinden hakikati ve dini konuşmak çok daha büyük bir dikkat ve hassasiyet gerektirmektedir. Zira medya büyük oranda semboller üzerinden ve imaj merkezli bir yaklaşımı öne çıkarmaktadır. Ancak, sembol ile gerçek arasında kurulan ilişkiden dolayı, inanç ve medeniyet değerlerinin, dini sembollerin veya kişiliklerin özensiz şekilde ele alınması, zaman zaman gerçeğe ve toplumsal değerlere karşı ön yargılı, müstehzi ve gelişigüzel bir tavrın oluşmasına da sebep olmaktadır. Dolayısıyla İslam’ın kavramlarını ve söylemlerini, dinî kisve veya kimlik ile öne çıkan kişileri medyanın argümanları içinde kullananlar, hakikate ve milletimizin değerlerine karşı sorumluluk bilinci ile hareket etmelidir. Aynı şekilde, medyada dini konularda konuşan yazar herkes, İslam’ın doğru anlaşılmasına, yaşanmasına ve güzel ahlakın yaygınlaşmasına katkı sunmalı, inancımız konusunda yanlış anlamalara yol açacak hatalı söz ve eylemlerden, popülist yaklaşımlardan, gereksiz ve kafa karıştırıcı tartışmalardan kaçınmalıdır. Dolayısıyla başta medya organlarımız olmak üzere bütün vatandaşlarımız, çeşitli menfaatler için dini kavramları kullanarak istismar eden, din üzerinden kendini, yanlış düşünce ve davranışlarını meşrulaştırmaya çalışan kişi ve gruplara karşı dikkatli olmalıdır. Biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, doğru dini bilgi ile İslam’ın en doğru şekilde anlatılması ve istismarın önüne geçilmesi hususunda Diyanet TV’miz ve diğer bütün imkânlarımızla çalışacağız. Aynı zamanda bu hususta isteyen kişilere ve kurumlara her türlü desteği vermeye de hazırız. Bu manada Diyanet TV’nin yayın ilkelerini açıkça ilan etmeyi önemli buluyorum. Öncelikle Diyanet TV’nin yayınları ile toplumu din konusunda aydınlatma ve yaygın din eğitimi faaliyetlerine katkı sağlamayı hedefliyoruz. Hikmetli bir gönül dili ile dinimizin hakikatlerini ülkemizde ve dünyada isteyen herkese ulaştırmak istiyoruz. Mezhep, meşrep, siyasi görüş ve düşüncülerin, günü birlik tartışma ve gerilimlerin ötesinde, reklam ve propaganda dilinden uzak, kuşatıcı ve kucaklayıcı eksende yayın yapmayı önemsiyoruz. İslam’ın hakikatlerini, kültürel değerlerimizi, güzel ahlakı ve toplumsal duyarlılıkları dikkate alarak, birlikte yaşama ahlak ve hukukunu pekiştiren, özellikle aile yapımızı koruyan ve güçlendiren yayınlar yapmayı temel ilkelerimiz olarak benimsiyoruz. Çocukla-

ra, gençlere, engellilere, kadınlara, yaşlılara, engellilere, mültecilere, toplumun tüm kesimlerine ve yurt dışındaki millet varlığımıza, gönül coğrafyamızdaki vatandaş, soydaş ve dindaşlarımıza yönelik yayınlar yapıyoruz. Bu itibarla, Diyanet TV, doğru dini bilgiye ve toplumsal değerlerimize uygun programlarıyla gençlerimizin, ailelerimizin, engelli kardeşlerimizin, muhacirlerimizin ve bütün milletimizin gönül rahatlığıyla takip edebileceği düzlemde, yayın hayatına daha etkin ve güçlü bir şekilde devam etmektedir (Erbaş, 2018).

¹⁸ Çalışma esnasında Diyanet TV’de program türlerinin yanı sıra, dinî temalı kısa spotların da yayınlandığı ve spotlarda herhangi bir tanıtım ifadesi bulunmadığı görülmüştür. Bu spotlar izlenerek incelenmiş, hangi program türüne uygun olduğu değerlendirilerek, sınıflandırmaya dâhil edilmiştir.

Kaynakça

- Akıllıoğlu, S., Aziz, A., Çolakoğlu, N., Dağlı, N., Görün, N., Bayık, H., ... Tanık, M. (1990). *TRT dünden bugüne radyo-televizyon 1927-1990*. Ankara: TRT.
- Aktay, Y., Yılmaz, M., Beriş, H. E., Birinci, K., ve Osmanoğlu, E. (2012). *Diyanet İşleri Başkanlığı vatandaş memnuniyet araştırması*. Ankara: DİB-SDE.
- Altıkulaç, T. (2016). *Zorlukları aşarken* (Gözden Geçirilmiş 3. Baskı b., Cilt 1). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baydar, M. Ç. (1994). *İslâm ve radyo televizyon*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilgin, V. (2003). Popüler kültür ve din: Dindarlığın değişen yüzü. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 193-214.
- Bilis, A. E. (2017). Modern yaşamda dini değerlerin televizyonda temsili: Nihat Hatipoğlu ile iftar programı örneği. *Selçuk İletişim Dergisi*, 189-210.
- Buyrukçu, R. (2005). Dinî konulu yarıtışma programları (Medyadaki dini tartışmalar ve düşündürdükleri: Medyatik İslam. II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık (s. 271-276). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Cankaya, Ö. (2015). *Bir kitle iletişim kurumunun tarihi TRT*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çamdereli, M. (2013). Medyada dinin popüler temsili. *Siyer Atölyesi 3-4* (s. 37-69). İstanbul: Meridyen Kitaplığı.
- Çamdereli, M. (2019). Prof. Dr. Mete Çamdereli ile söyleşi. 64-74. (F. Bayram, F. İbanoğlu, K. Büyüker, M. Yüksel, M. Günel, & S. Sav, Röportajı Yapanlar) *Din ve Hayat Dergisi*.
- Çelik, A. (2004). *Radyo ve televizyonlarda yayınlanan dini programları eğitim açısından değerlendirme (Erzurum örneği)*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Demirbaş, A. (2003). Sesli ve görüntülü yayınlarda dini yayınların toplumu aydınlatmadaki rolü. II. *Din Şûrası* (s. 533-537). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Demiröz, Ş. (2005). TRT ve özel kanallarda dinî yayınlar. II. *Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık* (s. 29-34). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (1995). Din şûrası nihai kararları. I. *Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (s. 697-707). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2000). *Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz’ın konuşmaları makaleleri* (1999) (Cilt V). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2002). *Son on yılda Diyanet İşleri Başkanlığı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2005). II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi sonuç bildirgesi. II. *Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık* (s. 427-430). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

- DİB. (2010). *Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet ve projeler 2003-2010*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2014). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2013 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2015). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2014 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2016). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2015 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2017). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2016 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2018). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2017 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB. (2019). *Diyanet İşleri Başkanlığı 2018 yılı faaliyet raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Doğan, D. M. (1993). *İletişim veya dehşet çağı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Elpeze Ergeç, N. (2005). Dinî didaktik sohbet programları (Ulusal televizyonlardaki dinî yayınlar: Dini sohbet programlarının anlam ve görüntü açısından incelenmesi. *II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık* (s. 239-262). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Emirosmanoğlu, A. O. (2005). Dinî yayıncılık açısından çizgi film. *II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık* (s. 149-156). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Erbaş, A. (2018, Aralık 27). Diyanet TV tanıtım gecesi açış konuşması. Ankara.
- Göle, N. (2013). Modernist kamusal alan ve İslami ahlak. K. Çayır, D. Suman, U. Azak, B. Türkmen, U. Kömeçoğlu, E. Özcan, . . . O. Erdur içinde, *İslam'ın yeni kamusal yüzleri* (s. 19-40). İstanbul: Metis Yayınları.
- Görmez, M. (2005). Sesli ve görüntülü yayıncılık açısından Diyanet İşleri Başkanlığı. *II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi - Sesli ve Görüntülü Dinî Yayıncılık* (s. 35-38). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Görmez, M. (2012, Mayıs 8). TRT Diyanet protokol töreni açılış konuşması (8 Mayıs 2012).
- Gülizar, J. (2008). *TR artı TV eşittir TRT*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Karaca, F. (2005). Televizyon ve radyolarda dinî yayınlar. *II. Uluslararası Dinî Yayınlar Kongresi* (s. 23-28). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karataş, Ş. (1978). *TRT kavgası*. İstanbul: Emek Matbaacılık.
- Karataş, Ş. (1992). TRT yetersiz. (A. Başgönül, Röportaj Yapan) Diyanet Aylık Dergi.
- Kaya, E. (2019). *Türk halk dindarlığının medyada dini sorular üzerinden değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koçyiğit, İ. (2016). *Diyanet TV ve Diyanet Radyo'nun kurumsallaşma süreci*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Basılmamış Uzmanlık Tezi.
- Kurt, F. (2019, Eylül 18). Dini yayınlar genel müdürü Dr. Fatih Kurt, Anadolu Ajansına açıklamalarda bulundu. (S. Şahin, Röportaj Yapan) Ekim 1, 2019 tarihinde <https://www.diyanet.tv/dini-yayinlar-genel-muduru-dr-fatih-kurt-tan-aa-ya-aciklamalar> adresinden alındı
- Mert, H. (1992). Özel televizyona doğru. *Diyanet Aylık Dergi*, 8-10.

- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2015). *Koalisyon hükümetleri, koalisyon protokolleri, hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri* (Cilt 2). Ankara: TBMM Basımevi.
- Öztürk, S. Y. (1996). Televizyon haberciliği ve Türkiye’deki uygulamalar. *Yeni Türkiye Dergisi (Medya Özel Sayısı 1)*(12), 1086-1100.
- Şahin, İ. (2012, Mayıs 8). TRT Diyanet protokol töreni açılış konuşması.
- Şenyapılı, Ö. (1981). *Toplum ve iletişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TRT. (1985). *Türkiye radyo ve televizyon programları kamuoyu araştırması*. Ankara: TRT.
- TRT. (1999). *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (Temmuz 1997-Temmuz 1999)*. Ankara: TRT.
- TRT. (2001). *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2000-2001*. Ankara: TRT.
- TRT. (2003). *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2002 faaliyet raporu*. Ankara: TRT.
- TRT. (2004). *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2003 faaliyet raporu*. Ankara: TRT.
- TRT. (2005). *TRT 2004 faaliyet raporu*. Ankara: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- TRT. (2006). *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2005 faaliyet raporu*. Ankara: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.
- TRT. (2008). *TRT 2007 faaliyet Raporu*. Ankara: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu .
- TRT. (2009). *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 2008 faaliyet raporu*. Ankara: TRT.
- TRT. (2010). *Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2009 faaliyet raporu*. Ankara: TRT.
- TRT. (2015). *TRT 2014 yılı faaliyet raporu*. Ankara: TRT.
- TRT. (t.y). *1992 TRT genel yayın planı*. Ankara: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.
- TRT. (t.y). *1996 TRT genel yayın planı*. Ankara: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.
- TRT. (t.y). *2018 Yılı genel yayın planı*. Ankara: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu.
- Tuğrul, S. (1975). *Türkiye’de televizyon ve radyo olayları*. İstanbul: Koza Yayınları.
- Yalçıntaş, N. (1995). Televizyonun dinî hayattaki rolü. *I. Din Şûrası* (s. 402-404). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Yaylagül, L. (2018). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazıcı, F. (2018). Radyo programlarında reklam kullanımı: Program yapımcısı perspektifinden radyo reklamlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 1251-1261.
- Yılmaz, C. (1996). Radyonun yeniden keşfi. *Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı 1*, 1044-1052.

MEDIAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

An Analysis of Religion-Themed TV Programmes and Types of Programmes on Diyanet TV in Terms of Public Service Broadcasting in Turkey

Mustafa ÇUHADAR

Extended Abstract

Religion-themed television programs constitute a fundamental field of research within the context of the media-religion nexus in terms of both public service and commercial broadcasting. While educational, cultural, and informational purposes play an important role in the determination of the broadcast contents and the types of programs in the public service broadcasting, the content in the commercial broadcasting is shaped according to commercial expectations. In any case, however, religion-themed broadcasts keep emerging on television whether for public service or because of commercial reflexes. In the case of Turkey, the public service broadcasting is conducted by the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) established in order to provide radio and television broadcasts on behalf of the state, and the legal infrastructure relating to audio-visual broadcasts has restrictions in place for other broadcast services to be given a frequency, thus to be established. Therefore, the Presidency of Religious Affairs, which has the duty and responsibility “to enlighten the society on religion”, was not able to have a television channel regulated solely by itself and to this end has prepared audio-visual broadcasts to be aired on local and national television channels since 1987. In 1990s, with the emergence of commercial-private television channels, the religion-themed programs being aired, and the religion-related issues being debated, the Presidency of Religious Affairs officially and repeatedly voiced its request for doing independent television broadcasting with the exclusive authority to decide on its organization, technical details, broadcast content, planning, and inspection.

In the subsequent process, the cooperation between and the respective experience-sharing of the Presidency of Religious Affairs tasked with the duty “to enlighten the society on religion” and the Turkish Radio and Television Corporation tasked with the duty “to provide television and radio broadcasts on behalf of the state” has resulted in the emergence of religious talk programs and religion-themed new productions. The TRT channels have also aired religion-themed television programs, like “Diyanet Saati”, “İslam’ın Aydınlığında”, and “Avaz-ı Hikmet”, thanks to the said cooperation. The joint effort was strengthened when the television channel “TRT Diyanet” began its broadcasting life in 2012, and the Presidency of Religious Affairs was granted with 12 hours of religious broadcasting on one of the TRT channels “TRT Diyanet”. This cooperation continued until and ended in 2018 when “Diyanet TV” was established in 2018 with the Presidency of Religious Affairs to be the only authority over the channel’s frequency, programs, technical staff and equipment, management and inspection. This development is a milestone, given the historical process, television broadcasting in Turkey has gone through.

This study, therefore, focuses on religion-themed programs within the framework of public service. This study deals with the history of, and discussions about, the religion-themed programs broadcast on the Turkish public service broadcaster TRT, as well as the broadcast contents and the types of programs on Diyanet TV, the establishment of which has marked a new era in public service broadcasting. The research question of this study, therefore, is centered around the types of programs on Diyanet TV from the perspective of public service broadcasting. Accordingly, the target population of this study is based on the programs broadcast on Diyanet TV. The scope of the study covers the first 6 months of 2019 and the programs broadcast after 1 July 2019 are not included in this study. The systematic random sampling is used to select and analyze programs between 15-31 January 2019, 15-31 March 2019, and 15-30 June 2019 in the study population. These programs were examined with reference to the “Codes, Definitions, and Categorizations of Programmes Broadcast” issued by the Turkish Radio and Television Supreme Council, and the descriptive analysis was conducted to determine how Diyanet TV classified its programs. As a result, it is found out which types of programs are broadcast on Diyanet TV in terms of public service broadcasting, as well as which types of programs are given priority. Another conclusion drawn in this study is that there is a need in Turkey for the production of new types of television programs in terms of religious broadcasting.